

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta
Dějiny křesťanského umění

Milan Galia

**Podoba chrámového interiéru Cluny a dceřiných klášterů v
Burgundsku**

bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Markéta Jarošová, Ph.D.

Praha 2016

Bibliografická citace

Podoba chrámového interiéru Cluny a dceřiných klášterů v Burgundsku: bakalářská práce / Milan Galia; vedoucí bakalářské práce: PhDr. Mgr. Markéta Jarošová, Ph.D.--Praha, 2016. 94 s.

Anotace

V bakalářské práci se věnuji architektuře chrámového interiéru Cluny III a jeho reflexím u dceřiných klášterů v Burgundsku. U jednotlivých staveb je rozebráno architektonické řešení, především členění stěny a zaklenutí. Významnou část tvoří historie regionu a kulturně historický kontext kláštera Cluny, následuje stavební vývoj kláštera. Hlavní část práce zaujímá chrámový interiéru Cluny III, členění stěny v chrámovém interiéru, řešení zaklenutí hlavní lodi, typologické uspořádání půdorysu. Podoba chrámového interiéru v Cluny bude pak porovnávána s vybranými kostely dceřiných klášterů v Burgundsku.

Klíčová slova:

Burgundsko, architektura, chrámový interiéru, románský sloh, stavba, klenba, Cluny, členění stěny

Abstract

In my bachelor thesis, I will devote church architecture, interior Cluny III and his reflections in the daughter monasteries in Burgundy. For individual buildings is analyzed architectural solutions primarily broken down walls and vaulting. An important part is the history of the region, cultural and historical context monastery of Cluny, followed by the development of the monastery. The main part occupies the church interior Cluny III, broken down the walls of a church interior solutions vaulting of the main nave, typological layout plan. The form of the church interior of Cluny will then be compared with selected churches monasteries in Burgundy.

Keywords:

Burgundy, architecture, church interior, Romanesque, construction, vault, Cluny, division walls

Počet znaků (včetně mezer): 78 449

Prohlášení:

1. Prohlašuji, že jsem práci samostatně zpracoval za použití uvedených pramenů a literatury.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze 26.4. 2015

Milan Galia

Obsah práce

I. Úvod.....	5–6
II. Zhodnocení literatury a stavu bádání.....	7–11
III. Benediktýnské kláštery v Burgundsku v kulturně historickém kontextu	
3.1 Burgundsko – význam a historie regionu.....	12–15
3.2 Benediktýni.....	15–16
3.3 Uspořádání kláštera.....	16–17
3.4 Formování půdorysného řešení a vznik ochozu.....	18
IV. Benediktýnský klášter Cluny	
4.1 Vznik kláštera.....	19–20
4.2. Stavební vývoj kláštera.....	21–22
V. Podoba chrámového interiéru v Cluny III.	
5.1 Architektura Cluny III.....	23–24
5.2 Kostely předcházející Cluny III.....	25
5.2.1 Opatský kostel v Payerne.....	25–26
5.2.2 Sv. Philibert v Tournus.....	26–27
5.2.3 La Charité Sur Loire.....	27–28
5.2.4 Saint-Etienne v Nièvre.....	28
5.2.5 Santiago de Compostela	29
5.3 Bezprostřední následovníci Cluny III	30
5.3.1 Notre-Dame Paray le Monial.....	30–31
5.3.2 Bazilika sv. Magdaleny ve Vézelay.....	31–32
5.3.3 Autun – Saint-Lazare.....	33–34
5.3.4 Anzy-le-Duc.....	34
VI. Zhodnocení a závěr.....	35–37
VII. Seznam literatury.....	38–40
IX. Seznam obrazové přílohy.....	41–45
VIII. Obrazová příloha	

I. Úvod

Rozhodl jsem se napsat bakalářskou práci jako reakci na poslední výstavu, která se uskutečnila ve Valdštejnské jízdárně v Praze v roce 2014. Výstava s názvem „Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300“ prezentovala prostřednictvím exponátů kulturní vyspělost benediktýnského řádu a jejich přínos evropské civilizaci. Byly zde vystaveny exponáty týkající se užitého umění, knižní malby, středověkého sochařství i architektury, která mne zajímá. Vybral jsem si benediktýnský klášterní kostel v Cluny, téma již mnohokrát zpracovávané, ale nikoli se zaměřením na souvislosti s ostatními kostely v oblasti Burgundska. Bakalářská práce je zaměřena na podobu chrámového interiéru největšího benediktýnského kostela Cluny III, pokouší se také ukázat souvislosti tohoto chrámového interiéru s interiéry kostelů v dceřiných kláštorech. V řešení kostela Cluny III se objevují principy, na které později naváží principy katedrální gotiky. Zaměřuji se především na řešení stěny v chrámovém interiéru Cluny III, zaklenutí hlavní lodi, půdorysné uspořádání a na vývoj principu zaklenutí vycházející ze starších řešení chrámových staveb, které sloužily jako vzor pro Cluny III. Dále se budu soustředit na rozdělení stěny hlavních lodí a architektonické řešení interiérů kostelů ve vybraných dceřiných kláštorech, které na Cluny III. bezprostředně navazují.

V práci je také obsažena kapitola věnována historii řádu benediktýnů, kterému klášter Cluny patřil. Benediktýni sehráli pak významnou úlohu v dějinách při začleňování států do západního křesťanského civilizačního okruhu. Benediktýnské kláštery se staly důležitými centry vzdělání ve středověku a podílely se na šíření křesťanství dále do Evropy. Součástí této kapitoly je i popis ideálního uspořádání kláštera ze Sankt Gallen, který ovlivnil základní rozvržení zakládaných klášterů v Evropě. Další kapitola je věnována středověku a regionu Burgundska, kde se klášter Cluny nachází. Následuje pak část textu obsahující vývoj kláštera Cluny a kostelům jeho kongregace v Burgundsku.

Formování půdorysného řešení a vznik ochozu je další z kapitol. Budu se zde věnovat důvodům změny půdorysného řešení kostelů v závislosti na liturgii, jejímž důsledkem bylo obohacení bazilikálního půdorysného schématu o obdélníkový ochoz a také vznik kaplí obklopujících chór. Další kapitola bude pojednávat o založení kláštera, jeho významných představitelích a jejich činech, důležitých pro rozvoj samotného kláštera i kongregace. Bude zmíněn zakladatel kláštera a jednotlivé osobnosti opatů působících v Cluny. Do textu bude začleněn stavební vývoj klášterního komplexu Cluny.

Následující kapitola bude pojednávat o vývoji hlavního klášterního kostela sv. Petra a Pavla. Především pak chrámu Cluny III., ale i jeho předchůdcům Cluny I. a Cluny II. U

chrámového interiéru Cluny III se pokusím podrobně popsat podobu chrámového interiéru. Pomocí dostupné literatury a fotografické dokumentace se budu snažit vytvořit kresebné schéma elevace stěny v hlavní lodi chrámového interiéru a popsat je. Věnovat se budu také celkovému popisu stavby a vztahu interiéru a exteriéru.

Hlavní část práce se bude zabývat zmapování a popsání řešení stěn v interiérech hlavních lodí vybraných burgundských benediktýnských kostelů, souvisejících s hlavním benediktýnským kostelem Cluny III. Zvláštní pozornost si zaslouží zaklenutí a popis architektury jednotlivých kostelů. Při té příležitosti jsem vytvořil řadu dílčích schématických studií stěny k jednotlivým interiéřům burgundských kostelů, které dosud v česky psané literatuře chyběly. Informace potřebné k jejich vytvoření byly čerpány z dostupné fotografické dokumentace. U těchto schématických studijních kreseb jsou proporce pouze odhadnuty, protože dostupná literatura je neobsahuje. Pro větší přehlednost jsem záměrně vynechal části staveb viditelné při pohledu do vedlejších lodí.

Fotografická dokumentace, čerpaná především z internetových zdrojů a zahraniční odborné literatury, mi poskytla dostatečné množství informací pro zpracování studií. Jednotlivé studie budou pak v práci popsány a porovnány s rozdělením stěny v chrámovém interiéru Cluny III.

II. Zhodnocení literatury a stavu bádání

V české literatuře zatím neexistuje publikace, která by se přímo zabývala klášterem Cluny a jeho hlavním kostelem Cluny III. Čerpal jsem především ze zahraniční odborné literatury a částí textu v českých publikacích věnovaných středověké architektuře, konstrukcím a výtvarnému umění.

Zhodnocení literatury jsem rozdělil do dvou skupin, první tvoří publikace přínosné pro kulturně historickou část práce. Druhou skupinu pak texty zabývající se dějinami románské francouzské architektury a klášterem Cluny.

Jako základní literatura k získání informací o historii regionu mi posloužily především publikace *Dějiny Burgundska*¹ od Václava Dršky a *Burgundsko, kraj mnichů*² od Milana Kameníka. V obou publikacích je ale problém s geografickým vymezením, a tak se autoři snaží zaměřit spíše na dějiny etnika, než na oblast geografické polohy. Dále je v práci zahrnuto i mnoho dalších autorů, z nichž čerpám, jako například Maurois André se svou publikací *Dějiny Francie*,³ Georges Duby s publikací *Dějiny Francie od počátků po současnost*.⁴

André Maurios napsal také *Dějiny Francie*⁵ od říše římské do roku 1947. Pro orientaci v historii jsem pro svou práci použil především první část publikace. Autor zde čerpal z děl Henriho Focillona a Marca Blocha a starších pramenů, které ale necituje. Publikace nemá příliš přesahy do uměleckého vývoje.

Ohler Norbert, německý historik, vydal v roce 2000 knihu *Náboženské poutě ve středověku a novověku*.⁶ Jde o rozbor významného evropského fenoménu, který tvořily křesťanské poutě na místa kultu biblických postav a význačných svatých. Kniha uvádí charakteristické detaily týkající se poutí od středověku do současnosti (poutní místa, motivace poutníků, přípravy, ubytování a pohostinnost, cíl a rozloučení). Poutě charakterizuje jako výraz zbožnosti, svobody a společenství poutníků přesahující národnostní, jazykové i kulturní hranice. Poutníci upevňují společné rysy Evropy (společná víra, jazyk liturgie, vliv na lidská sídla a dopravu, hospodářství a obchod, architekturu a umění).

1 DRŠKA 2011.

2 KAMENÍK 2002.

3 MAUROIS 1994.

4 DUBY 2003.

5 MAURIOS 1947.

6 OHLER 2000.

V roce 2001 byla vydána kniha Hugh Lawrence *Dějiny středověkého mnišství*.⁷ Věnoval se zde především klášterům a církevním řádům, které sehrály rozhodující roli ve společnosti, hospodářství a kultuře evropského Západu. Tato kniha sleduje západní monastické tradice v jejím sociálním kontextu, od počátků ve 4. století v pouštích Egypta a Sýrie přes rozmanité formy náboženského života, do nichž se vyvinula během středověku. Kromě mnoha dalších témat popisuje uspořádání mnišské komunity, duchovní život a zachovávání řeholních zvyklostí v kláštorech Benediktýnů.

V širším evropském kontextu jsou vedeny práce z roku 2002 od předního francouzského medievalisty George Dubyho, který se věnoval vztahům umění a středověké společnosti. Především publikace *Umění a společnost ve středověku*, zahrnující dějiny regionu od 5. do 13. století a kulturní dějiny Evropy v daném období.⁸ Obsahující pohanské tradice a křesťanství, materiální a duchovní život ve středověku. V podobném duchu je vedena také práce *Věk katedrál, umění a společnost 980–1420*⁹, kde jsem čerpal především informace ke kulturně historickému kontextu.

Pro kapitoly o středověku byla přínosem publikace vydaná roku 2003, *Středověký člověk a jeho svět*¹⁰ a zejména *Kultura středověké Evropy*¹¹ vydaná roku 2005 od Jacquese Le Goffa.

Krügerová Kristýna vydala v roce 2008 publikaci *Řády a kláštery: 2000 let křesťanského umění a kultury*.¹² Soustřeďuje se na mnišství a kláštery latinského západu, obsahuje však i kapitolu o byzantském mnišství. Připomíná kulturní přínos církevních řádů a okolnosti jejich vzniku. Zabývá se jejich působením, šířením řeholních pravidel a zvyků. Těžiště knihy spočívá v epoše středověku, stručněji pojednává rovněž o řádech v období protireformace a o řeholních společenstvích v 19. a 20. století. Množství kvalitních fotografií představuje kláštery různých období a regionů jako významná architektonická díla a centra kultury a umění.

Marc Bloch, jeden z předních historiků 20. století zabývajících se středověkem, je autorem knihy *Feudální společnost*.¹³ Kniha byla publikována v roce 2010. Věnuje se zde středověké společnosti a feudálním vztahům, duchovenstvu a politice. Zde jsem také našel užitečné informace pro kulturně historickou část své práce.

Kronikář Raoul Glaber napsal *Dějiny světa v čase milénia*.¹⁴ Český překlad kroniky

7 HUGH 2001.

8 DUBY 2002.

9 DUBY 2002.

10 LE GOFF 2003.

11 LE GOFF 2005.

12 KRÜGEROVÁ 2008.

13 BLOCH 2010.

14 GLABER 2013.

burgundského mnicha Rodulfa Glabera vyšel v roce 2013. Pojednává o událostech tehdejší Evropy převážně v 11. století. Autor jej dokončil kolem roku 1048. Kronika se věnuje politickým událostem Francie a Svaté říše římské během vlády krále Roberta II. Zbožného a jeho současníka císaře Jindřicha II.

Pro druhou část práce založenou na popisu a komparaci jsem čerpal z odborných publikací a encyklopedických prací.

René Huyghe vydal v roce 1969 *Umění středověku*.¹⁵ Jedná se o Encyklopedii zabývající se výtvarnou kulturou prvních staletí naší éry s dobrou fotodokumentací.

Petr Kidson a jeho publikace *Románské a gotické umění*,¹⁶ která vyšla v roce 1973, byla pro mou práci také přínosná. Jde o studii sledující vývoj středověkého umění v evropských zemích za karolinské, otonské, románské a gotické éry.

Dějiny architektury v krátké, ale srozumitelné verzi napsal Bohuslav Syrový a vydal v roce 1977 publikaci *Architektura svědectví dob*.¹⁷ Jedná se o techničtější formalistický popis vývoje dějin architektury. V publikaci nalezneme také kapitolu o vývoji konstrukcí, jako jsou klenby nebo přípory. Je zmíněno rovněž Cluny, kostel sv. Máří Magdaleny ve Vézelay a burgundská architektura.

Svět gotické katedrály od Ernsta Ulmanna vydaný v roce 1987 je rovněž přínosnou publikací, i když zaměřenou hlavně na gotický sloh.¹⁸ V tomto díle se věnuje architektuře gotických katedrál. Pro mou práci jsou zde podstatné především kapitoly o klenbách a rozdělení stěn, interiérech a opěrném systému.

Charlotte Behringer je autorkou publikace *Skvosty Evropy z roku 2002*.¹⁹ Kniha nabízí encyklopedický přehled evropské sakrální architektury (katedrály, kláštery a poutní místa). Rozsahem zasahuje od raně středověkých staveb až po významné stavby dvacátého století. Také je zde heslo věnované Cluny.

Pro popis článků mi posloužila publikace Jaroslava Herout *Staletí kolem nás*.²⁰ Jedná se o slovník pojmů z dějin umění, krátký přehled stavebních slohů, tvarosloví a, vydaný v roce 2013.

Jiří Kuthan vydal v roce 2014 publikaci *Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura*,²¹ ze které pro mou práci byly přínosné kapitoly o benediktýnech a

15 HUYGHE 1969.

16 KIDSON 1973.

17 SYROVÝ 1977.

18 ULMANN 1987.

19 BEHRINGER 2002.

20 BLAŽÍČEK/KROPÁČEK 2013.

21 KUTHAN 2014.

jejich esteticce. V této práci je také krátký text věnovaný klášteru Cluny.

Benediktýnům je také věnována recentní publikace *Benediktýni v srdci Evropy*²² vydaná v roce 2015 u příležitosti stejnojmenné výstavy – Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300. I když je publikace věnována českému prostředí, přesto jsem z této publikace čerpal kapitoly o benediktýnech, uspořádání kláštera, sv. Benediktovi a kultu relikvií ve středověku.

U kapitol o Cluny a benediktýnech jsem doplňoval informace z esejisticky vedené publikace Milana Kameníka – *Burgundsko kraj mnichů*²³ – ve které je ve zkratce zaznamenán vývoj Cluny s kulturními souvislostmi. Publikace z roku 2002 se věnuje také fenoménu mnišského života.

Samostatnou pozornost si zaslouhuje literatura **Kenetha Johna Connanta**. Nejvýznamnější publikace, z kterých čerpá velká část literatury, pochází právě od něj. Potřebné pro poznání tématu jsou především jeho publikace *Benedictine Contributions To Church Architecture*²⁴ z roku 1949. Značná část je věnována Clunyjským kostelům a konstrukcím zaklenutí. Čerpal jsem také ze zahraničního renomovaného periodika *Journal of Medieval Studies*. Nejprínosnější pro mé téma byl příspěvek: *Medieval academy excavations at Cluny*²⁵, IX: Systematic dimensions in the building, vydaný v roce 1963.

Kenneth John Connant (1894–1984) byl americký historik architektury se specializací na středověkou architekturu. Od roku 1911 navštěvoval Harvard University. Po obdržení B.A. stupně se v roce 1915 znovu přihlásil na Harvard do navazujícího studijního programu M. Arch. V následujícím roce, a to navzdory světové válce, Connant odcestoval do Evropy. V roce 1917 se však zapsal do 42. divize amerického expedičního sboru a byl zraněn během druhé bitvy u Marne v červenci 1918. Poté se vrátil na Harvard a dokončil své studium na M. Arch. v roce 1919. Po dokončení studia pracoval po dobu asi jednoho roku v architektonické firmě. Poté se rozhodl podniknout cestu do Evropy podruhé. Tento výlet změnil směr jeho kariéry, protože se právě při něm setkal s Arthurem Kingsley Porterem, známým medievalistou.

Porter nadšený pro středověkou architekturu vyzval Connanta, aby přešel od profese architekta k historii umění. V roce 1925 ukončil Connant svou disertační práci na téma rané dějiny architektury katedrály Santiago de Compostela na Harvardu pod vedením Portera. V roce 1924, ještě před dokončením disertační práce, se Connant začal zajímat o

22 FOLTÝN 2014.

23 KAMENÍK 2002.

24 CONNANT 1949.

25 CONNANT 1963.

opatství Cluny. Tento zájem přetrval po celou jeho kariéru. Na Porterův návrh začal studovat klášterní komplex Cluny a plánoval archeologické vykopávky přímo na místě. V roce 1926 se účastnil archeologických vykopávek na Chichen Itza a Pueblo Bonito.²⁶ Poté sháněl finanční prostředky na archeologické vykopávky v Cluny. V roce 1927 získal Guggenheimovo stipendium, které mu umožnilo financovat první průzkumy v Cluny. Archeologické výkopy začaly v roce 1928. Jeho archeologické výzkumy pokračovaly s přerušeními příštích 22 letech.

V Cluny se Connantovu týmu podařilo vyhloubit důležité oblasti opatství, především se soustředil na druhou a třetí fázi kostela Cluny. Cílem průzkumu v Cluny bylo nalézt a zaznamenat architektonické prvky. Connant si vedl neustále podrobné záznamy formou skic, měření, nákresů a podrobných fotografií. Podařilo se mu vytvořit množství kresebných studií a některé z těchto podrobných ztvárnění dnes najdeme v odborných periodikách a na webu. Při záznamech použil přesné výkresy a měření architektonických prvků. Po jeho archeologickém studiu zaměřeném na hlavní klášterní kostel v Cluny, byly vyhloubeny další oblasti v opatství.

Connant učil na Harvardu. Zpočátku začal vyučovat při práci na své disertaci, ale posléze se učení stalo jeho zaměstnáním. Věnoval se mu až do odchodu do důchodu v roce 1955. Zaměřil se na význam historie v architektuře, nadále také vedl kurzy dějin architektury i poté, co byly odstraněny z požadavků osnov.

Connantovi bývalí studenti založili v roce 1940 společnost historiků architektury. V roce 1959 Connant publikoval knihu *Karolinská a románská architektura, 800–1200*, jako součást edice Pelican dějin umění. Byly to první komplexní studie evropské architektury mezi léty 800 a 1200. Zaměřil se zde především na francouzský materiál, protože to byla jeho parketa. Ale také diskutoval o španělské, italské, německé, britské a skandinávské architektuře.

Connantův výzkum významně přispěl k rozšíření poznání historie umění, především metodologií a použitím pečlivé kresby a měření.²⁷ Svým celoživotním zájmem o Cluny přispěl k rozšíření znalostí o středověké francouzské architektuře.

26 <http://www.medievalacademy.org/?page=FirstProjects> vyhledáno 28.3.2016.

27 <http://www.medievalacademy.org/?page=FirstProjects> vyhledáno 28.3.2016.

III. Benediktýnské kláštery v Burgundsku v kulturně historickém kontextu

3.1 Burgundsko – význam a historie regionu

Již ve starověku se Burgundsko nalézalo v geograficky významné poloze, která byla předpokladem rozvoje budoucího vlivu regionu. Významným milníkem pro místní etnikum bylo stěhování národů v 5. století, při kterém se zde usadil kmen Burgundů, původně pocházející ze Skandinávie a cestující na jih. Dá se předpokládat, že místní země byla už v 5. století přitažlivá a bylo výhodné se zde usadit. Burgundi byli vysocí lidé vynikající stejně tak ve válečnictví jako v zemědělství. A právě po tomto kmeni, který se zde usadil a splynul s místním obyvatelstvem, je dnes lokalita pojmenována.²⁸

Burgundsko bylo předurčeno stát se významnou oblastí hlavně díky své výhodné geografické poloze. Nalézaly se zde významné cesty spojující středomoří a západní Evropu. Dvě významné řeky – jedna tekoucí do středozevního moře a druhá zcela opačným směrem. Území patřilo k provinciím – křižovatkám stejně jako Pikardie, Champagne a Languedoc. Burgundsko bylo územím kulturně a finančně bohatým a také strategickým. Území Burgundska bylo charakteristické silnou kulturní výměnou již od dob římské říše. Oblast byla střediskem konfrontace umožňující přijímání a rozšiřování intelektuálních a náboženských myšlenek. Nejinak tomu bylo i ve stoletích křesťanské víry. V rámci celého křesťanského světa bychom objevili jen málo krajů, které byly tak jako Burgundsko předurčeny stát se ohniskem křesťanství a odkud se mohly šířit myšlenky a aktivity dále do křesťanského světa.²⁹

Burgundsko se nacházelo v jakémsi mocenském vakuu. Nenáleželo bezprostředně k Říši ani sem ještě přímo nezasahovala moc francouzských králů.³⁰ Po smrti Karla Velikého, který se snažil obnovit antickou kulturu, se jeho říše rozpadá. Karolínská renesance je jedním ze zdrojů pozdějšího vývoje umění. Ludvík Dobrotivý měl tři syny, mezi které po mnoha bojích roku 843 u Verdunu rozdělil říši.³¹ Karel Holý obdržel Neustrii, Akvitánii a španělské marky. Ludvík Němec spojil Austrasii, Bavorsko, Švábsko a Sasko. Lotar dostal úzký pás země táhnoucí se od Severního moře před údolí Massy, Rýna, Rhony až po Kalábrii. Byl tak položen základ dvěma hlavními evropským státům – Francie a Německa. Dělení pokračuje i po smlouvě z roku 843 a v roce 888 existovalo sedm království.

28 KAMENÍK 2002, 17.

29 GAXOTTE 1951, 183; KAMENÍK 2002, 33.

30 KUTHAN 2014, 75.

31 MAUROIS 1994, 34.

Francie, Navarru, Provence, Burgundsko, Lotrinsko, Svatá říše římská a Itálie.³²

Okolo roku 1000 dochází v Evropě k prudkému nárůstu obyvatelstva. Mohou za to ekonomické faktory jako je pokrok v zemědělství. Zdokonalení nových technik výroby a nástrojů pro těžbu. Důsledkem byla rozvíjející se těžba surovin, doprava, lepší zvedání materiálu na staveništích,³³ ale i výroba nových zemědělských nástrojů. Feudalizace křesťanské Evropy přináší nárůst obyvatelstva, a v důsledku toho dochází ke kolonizaci. Dalším faktorem byly křížové výpravy, které obohacují Evropu o kontakty s východním středomořím. Navázání nových obchodních kontaktů a posílení dálkového obchodu bylo předpokladem vzniku ekonomické základny Evropy. Vojenské úspěchy první křížové výpravy přispěly k oživení styků a také k propojení Evropy.³⁴ Mezi středozemním prostorem a severnějšími oblastmi, jako byla například Velká Británie, probíhal čilý obchodní ruch. Města se probírala ze své ztrnulosti a začínala bohatnout a zalidňovat se. Králové a hrabata čerpali finance z ovládnutí důležitých obchodních křížovatek a z úspor obchodníků, které chránili. Vladaři využívali nabytých financí k budování států. Knížata chtěla vystavovat na obdiv svou novou moc a podílela se na výstavbě nových velkých kostelů.³⁵ Evropská města bohatla z obchodu a začala se rozvíjet. Byl vytvořen ekonomický základ pro výstavbu. Klíčovými objednateli se staly kláštery a instituce hieratické církve.³⁶ Získávaly finanční prostředky z darů od aristokracie nebo z vlastní činnosti. Každý klášter byl finančně nezávislý a postupem času bohatl. Docházelo ke zvýšené stavební aktivitě, jež bývá někdy vysvětlována jako reakce na to, že předpokládaný poslední soud roku tisíc nenastal.³⁷

V Evropě se rozšiřují kultury svatých a dochází k velkému množství kanonizací. Středověkým světem se šíří zprávy o zázracích, které se dějí na jejich hrobech, hroby jsou často umístěny v kláštorech nebo se u nich zakládají kláštery nové.³⁸ Vzniká fenomén poutních cest, kterými je protkána středověká Evropa. Poutní cesty tvoří trasy, kterými se šíří ideje a propojuje Evropa. Poutě byly tím spásotvornější, čím byly delší a nebezpečnější. Tehdejší obliba poutí částečně vysvětluje homogennost vysoce vyspělé evropské kultury a příbuznost rysů, jež spojuje umělecká díla rozptýlená v různých částech křesťanského světa.³⁹

Pro středověkého člověka měla křesťanská spiritualita zásadní význam. Očekávalo

32 MAUROIS 1994, 35.

33 LE GOFF, 103.

34 DUBY 2002, 30.

35 DUBY 2002, 30.

36 KALINA 2008, 43.

37 DUBY 2007, 28.

38 TOMAN 2006, 121.

39 DUBY 2002, 32.

se neustálé oslavování a uctívání svatých a Boha. V klášterech se shromažďoval majetek, který si tam ukládali rytíři před výpravou, ze které nebylo jasné, jestli se navrátí živí. Rytíři také odkazovali klášterům majetek po své smrti. Kláštery se těšily obecné přízni společnosti. Představitelé světské moci považovali za nezbytné, aby k jejich cti a slávě byly konány obřady. Byli pověřováni kněží, ale nejčastěji mniši, kteří se usazovali v blízkosti svatyní a byli zprostředkovateli mezi lidem a Bohem.

Kláštery byly zakládány aristokracií pro její duchovní potřeby a potřeby jejich podaných. Byl to přirozený doplněk hradu.⁴⁰ Většina klášterů tvořila z vojenského hlediska opěrné body v krajině, a byly tudíž opevněné. V klášterech byli také pohřbíváni předkové zakladatele. Můžeme se také domnívat, že potřeba pohřbívání byla také jedním z důvodů zakládání stále nových klášterů. Každý klášter benediktýnského řádu byl střediskem vzdělanosti a záleželo mu na jeho zakladateli. V klášterech se za ně sloužily mše. Kláštery byly často zakládány na poutních místech opředených legendami. Mnišská komunita se je pak snažila zachovávat.⁴¹ Mniši se také vymezovali pomocí umění tak, aby byl každý klášter pro poutníky jedinečný a přitažlivý.⁴² Často se dostávají do sporu se sousedními kláštery o přednostní právo. Každý klášter má snahu co nejvíce zvýšit prestiž svého opatství, děje se tak především prostřednictvím umění.⁴³

Vznikaly nové problémy s dispozicemi staveb. Postupně přestává stačit klasické bazilikální řešení a je potřeba zajistit, aby poutníci nerušili obřady mnichů.⁴⁴ Z tohoto důvodu vznikly v kostelech obdélné ochozy a v některých případech i boční vstupy do chrámů. Architektura se snažila uspokojit požadavky klášterů na chrámové stavby. Byla úzce provázána se sochařskou výzdobou. Na vstupních portálech můžeme vidět díla s ikonografií posledního soudu čerpající z apokalyptické literatury.⁴⁵ Sochařská produkce byla podřízena architektonickému celku, který jen doplňuje.

V románské architektuře hraje významný prvek hmotové řešení stavby, jednotlivé hmoty jsou aditivně skládány k sobě, aby vytvořily celek. Aditivní skladba se projevovala i na řešení stěn hlavních lodí v interiérech kostelů. Stavby byly založeny na jednoduchém geometrickém plánu. Geometrie se pak stane důležitým základem, na který se naváže při projektování gotické sakrální architektury.

40 DUBY 2002, 33.

41 DUBY 2002, 33; FOLÝN 2014, 68.

42 DUBY 2002, 33.

43 KROUPA, 40.

44 TOMAN 2006, 121.

45 DUBY 2007, 28. Lid sužovaný koncem světa, který má nastat okolo roku 1000 je hluboce zakořeněn v kolektivním vědomí. M. Bloch, H. Focillon, E. Pognon se jej pokusili překonat.

V 11. století se formuje hierarchicky uspořádaná církev. Správa církve byla v rukách římského biskupa. Na konci 11. století vzniklo papežství jako instituce a protiváha světské moci.⁴⁶ Dochází ke krizi církve, ale církev nakonec vychází z boje o investituru jako vítěz. Světská moc ztratila možnost dosazovat osoby z jejich řad do církevní zprávy.

3.2 Benediktýni

Zakladatelem benediktýnského řádu je sv. Benedikt. Řehole, kterou založil, sehrála důležitou úlohu při christianizaci Evropy. Zasloužila se o vytvoření nové křesťanské kultury těsně spojené s pozdně antickým civilizačním dědictvím. Sv. Benedikt se narodil roku 480⁴⁷ v Nursii v jihovýchodní Umbrii. V mládí odešel do Říma, kde studoval svobodná umění, prožíval zde duchovní přerod, po němž se rozhodl uchýlit mezi askety v okolí Subiaca. Zde strávil tři roky v jeskyni a učil se od mnicha Romana mnišské disciplíně. Neúspěšně vykonával opatskou funkci v klášteře Vicovaro. Zdejší řeholníci ho prý pro jeho asketické ideály tak nenáviděli, že ho dokonce chtěli otrávit.⁴⁸

Benedikt založil v údolí řeky Aniene dvanáct menších klášterů, které se řídily řeholí sv. Pachonia. Pachonius byl někdy označován za otce mnišství, požadoval, aby mniši společně vykonávali práci, stolování a modlitbu. Mniši však žili v oddělených obydlích. Z Aniene musel Benedikt také odejít, podobně jako v oblasti Subica, i zde narazil na odpor. Uchýlil se na horu ležící asi 130 km od Říma do Monte Cassina (údajně roku 529) za svými spolubratry. V roce 546 jej tu údajně navštívil gótský král Totila; krátce po jeho návštěvě Benedikt umírá. Právě zde se zrodilo společenství benediktýnů. Monte Cassino se stalo jejich mateřským klášteřem. Klášter měl také přímé vazby na české prostředí.⁴⁹

Sv. Benediktovi se tradičně připisuje také autorství řehole sv. Benedikta, která popisuje duchovní a fyzický život v klášterní komunitě a stanovuje základní pravidla, která je nutné dodržovat. Pravidla mnišského života zavazovala k odříkání, poslušnosti a modlitbám a především práci. Benediktýnský řád se stal hlavním řádem Francie poté, co ho sem zavedl sv. Maur.⁵⁰

Podle představ sv. Benedikta se také vytvářela podoba benediktýnského kláštera. Benediktýnské kláštery pak ovlivnily podobu dalších staveb řeholních komunit v Evropě.⁵¹

46 KALINA 2008, 43.

47 FOLÝN 2014, 25; HUGH 2001, 23. Většina informací pochází od papeže Řehoře Velikého (papeže 590–604), i při panujících pochybnostech, většina historiků je považuje za reálný odkaz skutečnosti. Život sv. Benedikta byl sepsán 593–594.

48 FOLÝN 2014, 26.

49 FOLÝN 2014, 26. Zavítal sem sv. Vojtěch v roce 990.

50 MAUROIS 1994, 27.

51 FOLÝN 2014, 27.

Kláštéry po rozpadu říše římské zachovávaly latinskou kulturu pro potřeby liturgie. Staly se nositeli vzdělanosti a měly trvale kladný vztah k písemné kultuře jako celku.⁵² Tento pro západní civilizaci zásadní aspekt se projevil v řeholi sv. Benedikta, ve které je obsažena základní povinnost členů řádu číst a opisovat texty.⁵³

Kostely velkých benediktýnských klášterů patří mezi nejnáročnější stavby ottonské a karolinské epochy. Vynikaly mohutnou hmotou, nad kterou se tyčily velké věže.⁵⁴ Často byly opatřeny na západě westwerky, jak je tomu například na ostrově Reichenau v opatství Mittelzell nebo klášterního komplexu z karolinské doby v Centule, jejíž součástí je i kostel St. Requier z let 790–799.⁵⁵ Často se stávaly součástí chrámu také krypty, jak je tomu sv. Maxmiliána v Trevíru.⁵⁶ Westwerky lze považovat na předchůdce dvou-věžového průčelí, které obohatilo chrámovou dispozici. Románská architektura byla charakterizována aditivním myšlením. I když se od stavby westwerků upustilo, kompozice jejich hmoty nebyla zapomenuta.

3.3 Uspořádání kláštera

Klášter je chápán jako prostor oddělený od okolního světa, který je uspořádán tak, aby byly uspokojeny životní potřeby a spirituální potřeby mnišské komunity. Mnich by zde měl nalézt vše potřebné, aby nemusel klášter opouštět. Klášter měl pomáhat mnichům v naplňování jejich způsobu asketického života. Podoba kláštera se ustálila na počátku 9. století při cášských synodách 816–817, z nichž vyšlo reformované benediktýnské mnišství jako vzor pro mnišský život v říši.⁵⁷ Vzniklo ustálené rozvržení benediktýnského kláštera jako plánu na pergamentu, který je uložen v knihovně opatství st. Gallen. Nechal ho vypracovat opat Haito z Reichenau ve 30. letech 9. století.⁵⁸ Šlo o výkres ideálního klášterního areálu.⁵⁹

Centrem benediktýnského kláštera je kostel se dvěma apsidami,⁶⁰ který navazuje na konvent o čtyřech ramenech na jihu obklopující rajský dvůr, který sloužil k ubytování mnichů.⁶¹ Vzniklo tak schéma, na které navazují další budovy podle potřeb kláštera. Na východní straně od křížové chodby se měla nacházet dvoupatrová budova, v přízemí této

52 KUBÍK 2013, 90.

53 KUBÍK 2013, 90; LE GOFF 2005, 182.

54 TOMAN 2006, 122.

55 KALINA 2008, 24.

56 FOLÝN 2014, 71.

57 FOLÝN 2014, 35.

58 FOLÝN 2014, 35.

59 KRÜGEROVÁ, 52.

60 LE GOFF 2005, 176; KRÜGEROVÁ, 53; SYROVÝ 1977, 130.

61 FOLÝN 2014, 35; KRÜGEROVÁ, 53; SUROVÝ 1977, 130.

budovy byla umístěna ohřívárna, pracovna (s vyhřívanou podlahou) a obývací místnost mnichů. V nadzemním podlaží byla umístěna ložnice, nazývaná dormitář.⁶² Na dormitorium navazovaly další dvě menší budovy, kde jsou umístěny záchody a lázeň. Jižní křídlo rajského dvora zaujímá jídelna (refektář), nad kterou byla umístěna šatna. Jídelna navazuje na kuchyni a místnosti sloužící pro přípravu jídla jako je klášterní pivovar nebo pekárna. Západní křídlo tvoří další velká budova, která byla určena k uskladnění potravin, v suterénu se nalézá pivní a vinný sklep. Mezi chrámovou stavbou a rajským dvorem v ambitu se nalézala kapitulní síň.⁶³ Mezi kostelem a touto budovou byla umístěna úzká místnost s postranními lavicemi, která sloužila jako hovorna (parlatorium) pro návštěvníky zvenčí. Základ kláštera tvořilo uspořádání místností zajišťující základní potřeby mnichů. Tak bylo vytvořeno schéma, které se hojně uplatňuje v období vrcholného a pozdního středověku.[1] Jedinou odchylkou, kterou se plán ze st. Gallen odlišuje od pozdějších realizací, je absence kapitulní místnosti. V pozdějších dobách ji nalézáme v jižním křídle.⁶⁴

Klášter tvoří uzavřenou jednotku, oddělenou od okolního světa. Měl být pokud možno soběstačný, aby mniši nemuseli opouštět klauzuru. Do kláštera byl zakázán vstup všem osobám, které nepatřily do klášterního společenství. Mniši směli opouštět klauzuru jen se svolením.⁶⁵ Klauzuru zahrnují prostory okolo křížové chodby, dále objekty na ně navazující jako je dům pro novice, ošetřovna a zahrady k pěstování plodin. Do klauzury také patří část kostela určeného k modlitbě mnichů. Důležitou součástí klášterní klauzury tvoří také knihovny, skriptoria a sakristie. Součástí kláštera byly i místnosti pro ubytování hostů. Jednalo se o tři typy ubytování: první pro poutníky a pro chudé, jejich přijímání patřilo k poslání klášterů. Dalším typem byl dům pro hosty. Třetím typem bylo ubytování pro vzácné hosty. Pro ně byl vyčleněn opatův vlastní reprezentativní dům, který stával na kraji klauzury nebo mimo ni.⁶⁶

62 KRÜGEROVÁ, 53; SUROVÝ 1977, 130.

63 LE GOFF 2005, 176; KRÜGEROVÁ, 53.

64 KRÜGEROVÁ, 53.

65 KRÜGEROVÁ, 54.

66 KRÜGEROVÁ 2008, 54.

3.4 Formování půdorysného řešení a vznik ochozu

Poutní cesty sehrály významnou úlohu při šíření ideálů Evropou a přispěly k její propojenosti. Rozšiřoval se kult světců a zprávy o zázracích, které se u jejich hrobů konaly. Věřící sem putují a vznikají nové poutní cesty. Roste také potřeba je ubytovat, nejčastěji se tak děje v kláštorech, která z toho pochopitelně bohatnou.

V kostelech se přizpůsoboval prostor zvyšujícímu se počtu oltářů s ostatky světců. Aby bylo možné nerušeně procházet kostelem, byl vytvořen obdélníkový ochoz. Toto řešení zajišťuje přístup poutníků k ostatkům, které byly umístěny většinou v chóru a zároveň tak nedochází k rušení bohoslužby mnichů v lodi. Okolo roku 1000 byl postaven ochoz s půlkruhovými radiálními kaplemi u *sv. Martina v Toursu*.⁶⁷ V průběhu 11. století tak dochází k řešení umožňující sloučení poutní a liturgické funkce kostela pod jednou střechou. Důkazem hledání jak bylo možné sloučit liturgickou a poutnickou funkci kostela v půdorysném uspořádání je *kostel St. Benigné v Dijonu*, hlavním městě regionu Burgundska. Stavba slučuje centrální řešení a bazilikální řešení stavby.⁶⁸

Poutní cesty vedou do Španělska, kde se nalézá kostel Santiago de Compostela z 12. století.[2] Kostel je považován za vzor ideálního poutního kostela. Jedná se o pětilodní stavbu s transeptem a ochozem s věncem pěti radiálních kaplí. Uplatnilo se zde řešení spojující bazilikální rozvržení s centrálou. Toto řešení se sem pravděpodobně dostalo z Francie, kde je známo již v 11. století.⁶⁹ Může být dokladem šíření myšlenek a stavebních typů poutními cestami. Poutní cesty ovlivnily půdorysná řešení v Burgundsku, především v dceřiných kláštorech Cluny. Samotné Cluny ale nestojí na žádné hlavní tepně poutních cest do Santiaga de Compostela.

67 TOMAN 2006, 121.

68 KALINA 2008, 48.

69 KALINA 2008, 46.

IV. Benediktýnský klášter Cluny

4.1. Vznik kláštera

Největší středověká reformní hnutí se středisky v Cluny a Cîteaux se zrodila právě v Burgundsku. Opatství Cluny založil roku 909 nebo 910 vévoda Vilém Gillaume Akvitánský, přezdívaný Silný nebo Zbožný.⁷⁰ Tento panovník ovládal velké území na jihozápadě Francie, jeho léno sahalo až za Poitiers a Limoges a hraničilo s burgundským vévodstvím. Kromě toho spravoval také hrabství Auvergueské, Bourgské, Velayské.

Opatství Cluny bylo podřízeno opatu Bernonovi, který již předtím založil klášter Cigny a byl pověřen řízením několika dalších konventů.⁷¹ Na místě, kde vznikl nový klášter, v údolí řeky Grosne západně od města Mâcon, stála původně antická *villa clunianum*. Římská vila sloužila také jako vzor pro nově vznikající kláštery.⁷² V nově založeném klášteře měla být dodržována benediktýnská řehole. Stavba z ještě římských dob, patřila jeho sestře, hraběnce Evě. Po smrti svého manžela odešla do kláštera. Vévoda Vilém zakázal jakékoli vměšování světské moci do klášterních záležitostí a vzdal se všech vlastnických práv své rodiny vůči klášteru.⁷³ Klášter zabezpečil tím, že jej převedl do majetku sv. Petra a tím jej postavil pod ochranu papeže.

Důležitým faktorem bylo také to, že hlavní chrám v Cluny byl zasvěcen nejvýznamnějším svatým křesťanské církve. Zasvěcení sv. Petru a Pavlu bylo stejné jako zasvěcení hlavního chrámu křesťanstva v Římě. Dalo se tušit, že se v budoucnu bude pokoušet Cluny s Římem soupeřit.⁷⁴ Vypovídá o tom také zakládající listina, která obsahuje vynětí ze světské moci. Zasvěcení sv. Petru zajistilo ochranu Říma. Vévoda Gillaume sem uvedl prvního opata Cluny Bernona a šest benediktýnských mnichů z kláštera Baume-les-Messieurs a šest mnichů z Gigny.⁷⁵ Bernon v obou těchto místech působil: první opatství spravoval, druhé sám založil.

Že se Cluny stalo mimořádně vlivným reformním centrem a významným klášteřem, je zásluhou především cílevědomých opatů.⁷⁶ Když se stal v roce 927 Odo opatem, bylo ještě Cluny malým klášteřem jen s dvanácti mnichy, skromným majetkem a rozlehlým klášterním areálem.

70 FOLTÝN 2014, 75; KAMENÍK 2002, 49; KRÜGEROVÁ 2008, 54; CHATELET/GROSLIER 1990, 266; LE GOFF, 176; DUBY 2002, 68.

71 KRÜGEROVÁ 2008, 75.

72 KUBATH 1986, 107.

73 KRÜGEROVÁ 2008, 75.

74 KAMENÍK 2002, 52.

75 KAMENÍK 2002, 55.

76 KRÜGEROVÁ 2008, 76.

Vilém Akvitánský neměl potomky, což přineslo na jedné straně nezávislost Cluny, ale na druhé ztrátu vojenského zabezpečení. Odo tento nedostatek v roce 927 vyřešil tím, že se domohl zajištění papežské ochrany uvedené v zakládající listině.⁷⁷ V průběhu několika let stanul v čele významného sdružení klášterů.

Začala se rozvíjet obrovská řeholní kongregace, která měla ve 12. století asi 1500 opatství v západokřesťanské Evropě.⁷⁸ V dobách největšího rozkvětu bylo Cluny podřízeno asi 2000 opatství, převorství a poustevn, ve kterých žilo přibližně 12000 mnichů. Postupem času se v Cluny stala liturgie důležitější než manuální práce. Mniši se věnovali hlavně zpěvu a liturgické činnosti, což bylo později kritizováno Bernardem z Clairvaux. Mnoho mnichů se stalo kněžími a museli sloužit mše, tím se dá vysvětlit členitost a množství kaplí v novém kostele Cluny III.⁷⁹

V čele opatství stály významné osobnosti, kterým se postupně dařilo pozdvihovat klášter a posilovat jeho důležitost. Jména opatů jsou zachována dodnes a nebudou pravděpodobně nikdy zapomenuta. Jmenovali se Bernon (opatem byl 910–927),⁸⁰ Odon (927–942),⁸¹ Aymand (942–954/65),⁸² opat Maiolus (965–994), Odilon z Mercoeur a Hugues ze Semur. Klášter se stal důležitou oporou a obráncem papežství. V jeho čele stály osobnosti, které byly ve styku s králi, papeži a císaři a významně zasahovali do chodu tehdejšího světa.⁸³

77 KRÜGEROVÁ 2008, 76.

78 KUTHAN 2014, 75.

79 KALINA 2008, 47.

80 KUBATH 1986, 107.

81 KUBATH 1986, 107.

82 KRÜGEROVÁ 2008, 77.

83 KUTHAN 2014, 75.

4.2. Stavební vývoj kláštera

Za působení opata Berna (910– 926/27) byl v Cluny postaven nejstarší kostel, který byl vysvěcen v roce 927.⁸⁴ Kostel bývá nazýván Cluny I. O Cluny I je dochováno málo zpráv, víme jen to, že byl založen na obdélníkovém půdorysu, a že na východní straně před ním stála věž.⁸⁵ Po působení opata Berna nastupuje opat Odo, který je významný především tím, že získal listinu od východofranckého krále Jindřicha I. Díky této listině mohl Cluny podřídit další kláštery.

Opat Majol, který se spřátelil s Otou I., nechal nahradit původní kostel monumentální novostavbou nazvanou Cluny II. Kostel Cluny II je mnohem více znám díky výkopům amerického archeologa Kenentha Johna Connanta. Jednalo se o stavbu dlouhou 63 m s širokou hlavní lodí a transeptem, kostel byl na východě ukončen třemi apsidami.⁸⁶ Cluny II. bylo vysvěceno roku 981, mělo dvouvěžové průčelí, nartex a věž nad křížením. Hlavní loď byla klenutá, došlo tak ke zlepšení akustiky v chrámovém interiéru, což bylo žádoucí, protože mniši se věnovali hlavně zpěvu a liturgii. Kostel se stal vzorem pro další chrámové stavby v Burgundsku.⁸⁷

V letech 1049–1109 byl opatem Hugo ze Semur. Byl iniciátorem výstavby třetího kostela Cluny III. Stavba byla patrně financována darem kastilského krále Alfonze Aragonského, který získal značné jmění při dobytí Toleda v roce 1085.⁸⁸ Roku 1088 položil základní kámen stavby papežský legát.⁸⁹

Další významnou osobností je opat Odilo, který ke kostelu Cluny III nechal postavit další klášterní budovy.⁹⁰ Jedná se o dispoziční řešení pravděpodobně čerpající z ideálního půdorysu ze St. Gallen, které se objevuje po celé západní křesťanské Evropě. Na západě byla situována dlouhá budova, v jejím přízemí se nacházely stáje. Nad nimi byl refektář a dormitář konvršů. Východně od klauzury se nacházela klášterní nemocnice. Jižně od klauzury se nalézaly prostory pro novice. Součástí kláštera byla i budova pro hosty nalézající se severně od kostela. V Cluny III. došlo v roce 1121 k zaklnutí hlavní lodi a v téže roce byla také stržena starší stavba Cluny II. Roku 1130 papež Innocenc II. vysvětil kostel. Ke kostelu přiléhá nartex, stavěný v letech 1021 a dokončený o století později. Hlavní část dostavby chrámu Cluny III byla dovršena v době, kdy byl opatem Petrus Venerabilis (1122–1156).⁹¹ Dvouvěžové průčelí bylo ale dokončeno až ve 14. století.

84 KUTHAN 2014, 75.

85 CHATELET/GROSLIER 1990, 266.

86 CHATELET/GROSLIER 1990, 266.

87 FOLÝN 2014, 78.

88 KALINA2008, 47; KUTHAN 2014, 79.

89 KUTHAN 2014, 79.

90 KUTHAN 2014, 79.

91 KUTHAN 2014, 79.

Kostel byl největší stavbou křesťanského světa, ve velikosti ho překonala až novostavba chrámu sv. Petra v Římě. V klášteře Cluny v 11. a 12. století takřka neustále probíhala výstavba. Budovy kláštera se stále přestavovaly, doplňovaly a ohromný klášterní organismus neustále rostl.⁹²

Konec slavného opatství Cluny nastal až s příchodem francouzské revoluce, kdy protikřesťanský laděný dav vtrhl do opatství a vyplenil je. Stalo se tak v roce 1793. V době francouzské revoluce byly likvidovány památníky odkazující na starý aristokratický režim. Jedním z přeběhlíků byl i kněz Vincent Génillon, jenž se nadchl revolučními myšlenkami a opustil křesťanskou víru.⁹³

Opatství Cluny bylo zničeno za Velké francouzské revoluce na konci 18. století (1798–1811).⁹⁴ Dodnes se dochoval jen fragment, jižní část příčné lodi s věží, gotická kaple Jana Burgundského z 15. století se zbytky plastik a torza dvou vstupních věží.⁹⁵ Dnešní informace čerpáme z rozsáhlých archeologických studií sponzorovaných Medieval Academia of America, které nám dovolují zrekonstruovat chrámovou stavbu Cluny III.⁹⁶

Clunyjszí mniši se cítili zavázáni Římu, což se projevilo i na výzdobě interiéru Cluny III. Vybírali si to, co bylo k dispozici z antické kultury. Na obnovu kostela dal opat Odilo přivést z Provence až do Burgundska římské sloupy.⁹⁷ Použití spolíí v chrámovém interiéru také poukazuje na pokles řemeslné úrovně ve středověku.

Řehole sv. Benedikta byla v Cluny upravena v tom smyslu, že veškerá činnost mnichů byla soustředěna na liturgii. Mniši většinu času trávili jednohlasným zpěvem.⁹⁸

92 KUTHAN 2014, 79.

93 KAMENÍK 2002, 53.

94 CONNANT 1949, 25.

95 KALINA2008 , 47 / https://cs.wikipedia.org/wiki/Kl%C3%A1ter_Cluny#cite_note-3
vyhledáno 25.3. 2016.

96 CONNANT 1949, 25.

97 DUBY 2002, 34.

98 DUBY 2002, 34.

V. Podoba chrámového interiéru v Cluny III.

5.1 Architektura Cluny III

Cluny III je řešeno jako pětিলodní bazilika se dvěma velkými východními transepty, nartexem a západním dvouvěžovým průčelím.⁹⁹ V křížení transeptů s hlavní lodí jsou vztyčeny mohutné věže. Nad křížením hlavní lodi s větším transeptem se tyčí mohutná hranolová věž. Po stranách nad křížením vedlejších lodí s velkým transeptem byly postaveny dvě věže osmiboké se stanovou střechou. Nad křížením menšího a východněji umístěného transeptu, umístěného blíže k chóru byla menší osmiboká věž. Cluny III. je členitá stavba s velkým množstvím kaplí pro bohoslužbu, což je možné vysvětlit velkým počtem kněží v klášteře. Chór kostela dostal ochoz obklopený pěti radiálními kaplemi a dalších deset jich navazovalo na chrámový interiér.[10]

V chrámovém interiéru hlavní lodi se uplatňuje trojdílná elevace stěn. První etáž byla tvořena mezilodní arkádou zakončenou patrovou římsou. Mezilodní arkáda se skládala z lomených oblouků a na ně navazujících polosloupů. Na pilířích mezilodní arkády byly kanelované pilastry zakončené korintskými hlavicemi. Sloupy a pilastry mezilodní arkády spočívaly na patkách. Antikizující prvky použité v interiéru stavby měly pravděpodobně odkazovat na antiku a Řím. Jsou ale také dokladem technického úpadku, který ve středověkém umění nastal. Na antikizující pilastry navazovaly tři sdružené sloupky přípor, které měly rovněž dělení na patku dřík a hlavici. Sdružené sloupky končily v místě patrové římsy, dále na ně navazovaly půlkruhové přípory. Druhá etáž stěny byla tvořena slepou arkádou o třech obloucích, z nichž prostřední byl volný. Jednotlivé arkády byly rozděleny antikizujícími pilastry. Došlo tak k většímu rozčlenění stěny. Druhá etáž byla také ukončena patrovou římsou. Probíhající půlválcové přípory zde nebyly děleny římsou. Přípory, sjednocující slepou arkádu a okenní zónu, začínaly patkou a byly ukončeny příporovou hlavicí. Třetí etáž byla tvořena okenní zónou o třech otvorech a byla ukončena římsou. Mezi půlkruhově zakončenými otvory románských oken se nacházely zdvojené sloupky. Relativně malá, vysoko položená okna nedokázala plně prosvětlit interiér hlavní chrámové lodi, který tak zůstal potměšlý. Potměšlá loď navazovala na prosvětlený chór. Všechna pozornost tak směřovala do nejdůležitějšího místa chrámového interiéru. Hlavní loď byla zaklenuta zalomenou valenou klenbou s klenebními pasy. Došlo zde však ke zřícení klenby. V důsledku toho bylo zaklenutí řešeno pomocí opěrného systému. Stalo se tak pravděpodobně z konstrukčních důvodů, aby došlo k omezení šikmých sil v patě kleneb. Jedná se o první použití opěrného systému vůbec. Klenba a stěna

99 KALINA 2008, 47.

v interiéru chrámové lodi je důsledně oddělena římsou.¹⁰⁰ V románské architektuře můžeme pozorovat, že se síly působící v konstrukci projevují ve viditelné formě. Především předimenzováním konstrukcí.

Na stěně hlavní lodi, při pohledu z exteriéru bylo použito opěráků. Dochází tak také k většímu rozčlenění stěny a k její rytimizaci. Podobnou vertikální rytimizaci můžeme vidět rovněž v chrámovém interiéru, kde došlo k rozdělení stěny pilastry a příporami. Jednotlivé etáže jsou ale od sebe odděleny patrovými římsami, což tento vertikální řád porušuje. Dochází tak ke sloučení vertikálního a horizontálního principu. V chrámovém interiéru Cluny III. se uplatňuje stále zásadním způsobem dělení stěny patrovými římsami. [12]

Dalším důležitým poznatkem při pohledu na stavbu je uplatnění tektonického principu. Nejvyšší etáž, představující okenní zónu byla členěna nejvíce. Třemi okenními otvory. Druhá etáž byla již členěna podstatně méně. V těchto místech se nacházela slepá arkáda, která měla pouze prostřední otvor volný. V exteriéru tedy působí těžším dojmem. Etáž mezilodní arkády je pak dovršením tohoto principu. Byla nejméně členěná a nejmohutnější. [19]

Chór byl vybaven ochozem s věncem pěti radiálních kaplí, na kterých se v exteriéru objevují opěráky. V chóru tak došlo k výraznému prosvětlení oproti hlavní potemnělé lodi. Pozornost shromáždění věřících byla směřována do centra prostoru k prosvětlenému chóru. Ve středověké teologii bývá Bůh spojován s přítomností světla. Pětilodí kostela Cluny III. navazovalo na nartex, u něhož byl také použit opěrný systém. V nartexu bylo použito jiné dělení stěny než v hlavní chrámové lodi Cluny III. Stavba nartexu byla ukončena mohutným dvouvěžovým průčelím s velkým rozetovým oknem a románským portálem navazujícím na přístupové schodiště. [20]

Kompozice hlavního chrámu Cluny III. byla pyramidálně uspořádána, takže působila v exteriéru gradací hmot.¹⁰¹ Jednalo se o pokračování tradice bazilikálního řešení stavby. Počet lodí je stejný jako u původní baziliky sv. Petra v Římě. [3] Cluny III. mělo pravděpodobně odkazovat na baziliku sv. Petra v Římě a snažit se ji svými rozměry překonat. Opatství Cluny se mělo stát druhým Římem. Odtud se měly řídit kláštery a šířit ideály dále do Evropy. Obrovská stavba byla výrazem benediktýnské estetiky. Ve stavbách benediktýnských klášterů se zračily požadavky regulí, monastická askeze i odloučení od vnějšího světa, pokora, potřeba meditace a ideál mnišského života.¹⁰²

100 KALINA 2008, 47.

101 KUTHAN 2014, 79.

102 KUTHAN 2014, 13-75.

5.2 kostely předcházející Cluny III.

Důležitým faktem, který sehrál významnou roli v burgundské architektuře, byla potřeba klenutí chrámového prostoru. Tato skutečnost vedla k experimentům v oblasti zaklenutí. Zde byly položeny základy problému jak zaklenout co největší, nejvyšší prostor tak, aby zůstal prosvětlen. Při experimentování často docházelo ke zřícení konstrukce a také k *ad hoc* řešením vycházejícím ze současné situace. Tyto experimenty pak vyvrcholily v architektonickém řešení hlavního kostela opatství Cluny, nazývaného Cluny III. Projevila se zde nejen místní stavební tradice benediktýnského řádu, ale i vliv odkazu antické kultury pronikající na území Burgundska. Významnou změnou v oblasti zaklenutí bylo použití prosvětlené valené klenby, umožňující lepší prosvětlení lodi. U kostelů bezprostředně předcházejících Cluny III. došlo k odzkoušení prvků použitých pak při stavbě Cluny III. Jak v oblasti zaklenutí, tak i u řešení stěn interiérů hlavní lodi a půdorysného uspořádání.

5.2.1 Opatský kostel v Payerne

V letech 1040–1050 došlo v Payerne k výstavbě velkého opatského kostela. Za zakladatelku opatství je považována dcera Rudolfa II. Burgundského Adelheid. Byla manželkou císaře Otty Velikého a od roku 991 regentkou Otty III.¹⁰³ Je tudíž jasné, že se opatství těšilo velkému uznání. Nový císařský klášter byl podřízen Cluny. Došlo zde k stavebním změnám v druhé čtvrtině 11. století, kdy pod clunyjským vlivem bylo postaveno dvouvěžové západní průčelí.¹⁰⁴

Stavba byla řešena jako bazilikální trojlodí s transeptem. Hlavní loď zakončuje apsida na konci protaženého chóru. Objevuje se zde dvojitá řada oken, bylo tak docíleno lepšího prosvětlení v chóru. Vedlejší lodě rovněž ukončují apsidy. Zaklenutí hlavní lodi zde bylo vyřešeno stejně jako v Tournu příčnými valenými klenbami s pasy. V hlavní lodi navazují pasy na mohutné pilastry. Stejně jako v Cluny III. je zde pilastrový rytmus v hlavní lodi. Jednotlivé pilastry byly přerušeny hlavicí pouze na začátku klenební zóny.

Stěna byla rozdělena do dvou etáží. První byla tvořena mezilodní arkádou spočívající na mohutných půlválcových polosloupech. Druhá etáž je tvořena oknem navazujícím na klenbu.[37] Dnes je kostel nejstarším dochovaným příkladem valené klenby nad vysokými mezilodními arkádami navazující na okna, která nesou patu klenby.

Kostel byl vybaven čtvercovým křížením v sedmém poli a transeptem s apsidou s

103 TOMAN 2006, 133.

104 TOMAN 2006, 133.; CONNANT 1966 nepag.

pěti kaplemi. Dodnes se z toho téměř nic nedochovalo díky zřícení nebo přestavbám. Nalezneme zde, podobně jako u sv. Philiberta v Tournus, valenou klenbu s příčnými oblouky a pasy rozdělující klenbu. Ty jsou zde ale podepřeny polosloupky a nekončí na mohutných pilířích, jak to můžeme vidět v Tournu.

Opatský kostel v Payerne je jednou z posledních dokonale zachovalých staveb tohoto typu. Bylo zde dosaženo rytmického střídání oblouků hlavní lodi a klenebních pasů, navazujících na pilastry. Jde o předstupeň vzniku příčných oblouků uplatňujících se pak především v gotice.¹⁰⁵

5.2.2 Sv. Philibert v Tournus

Opatství leží na vyvýšenině nad řekou Saonou na místě, kde byl umučen pro křesťanskou víru v roce 178 sv. Valerián. Jeho hrob se stal jedním z cílů poutí a také základem kláštera. Karel Holý zde v roce 875 usídlil několik mnichů, kteří museli utéci ze svého kláštera při jeho vydrancování Vikingy. Do Tournus přinesli také ostatky sv. Philiberta. Byl zde postaven kostel okolo roku 1000, který byl vysvěcen 1019.

Kostel byl založen jako trojlodní bazilika se strohým masivním průčelím členěným lizénami a obloučkovým vlysem. Byl vybaven velkým transeptem s křížením, nad kterým vznikla ve 12. století velká hranolová věž. Hlavní loď stavby je ukončena ochozem s třemi pravoúhle ukončenými kaplemi [41]. Na západě na trojlodí navazuje mohutný westwerk. Jedna ze dvou věží westwerku zůstala nedokončená.

Okolo roku 1050 mniši od sv. Philiberta svou starou hlavní loď modernizovali a překlenuli. V hlavní lodi byla v letech 1020–1030 postavena valená klenba s žebry končícími na mohutných pilířích, klenby vedlejších lodí jsou křížové a jsou mírně nakloněny, aby valenou klenbu nesly. Jednotlivé pole vedlejších lodě jsou rozděleny klenebními pasy.

Velmi brzy po dokončení zaklenutí hlavní lodi valenou klenbou došlo k jejímu zborcení a bylo vytvořeno neobvyklé řešení. Došlo k zaklenutí příčnými valenými klenbami. Netradiční řešení ale umožnilo překvapivé prosvětlení interiéru stavby.¹⁰⁶ Klenby hlavní lodi spočívají na podélných pasech odpovídajícím mezilodní arkádě. Klenba hlavní lodi je tak rytmizována stejně jako celý interiér.[40] Toto řešení mělo být pravděpodobně jen dočasné, ale na stavbě již zůstalo. Je tím přerušena prostorová návaznost. Jedná se o *ad hoc* řešení problému se zaklenutím, které se pak již nevyskytuje.

105 TOMAN 2006, 133.

106 BEHRINGER 2002, 306 ; TOMAN 2006, 122 .

Je dokladem experimentování v klenební technice.¹⁰⁷

Řešení stěny ukazuje ještě na vliv bazilikálního uspořádání. Na mohutné sloupy navazují menší polosloupy. Ty jsou pak ukončeny hlavicí, od které začínají příčné pasy vynášející valenou klenbu a rytmezující prostor. Na stěně se uplatňuje dělení do dvou úseků, mezilodní arkády a okenní zóny, která zasahuje do klenební zóny. [42]

Průčelí je velmi strohé a málo plastické, hlavní vstup byl zdůrazněn portálem s antikizujícími pilastry vynášejícími fronton. Segmentový oblouk, lemující vchod do kláštera, je vynášen antikizujícími sloupy. Plocha průčelí je rozdělena mělkými lysénami se zubořezem. [38]

5.2.3 La Charité Sur Loire [43]

Stavba navazuje na druhý Clunyjský kostel. Jedná se o pětিলodní půdorysné řešení s prodlouženou hlavní lodí. Kostel bezprostředně předchází Cluny III.¹⁰⁸ Bylo zde odzkoušeno třípodlažní dělení stěny. Objevuje se zde trojetážové dělení stěny stejně jako pak v Cluny III. Nad mezilodní arkádou bylo postaveno slepé triforium a okenní zóna. Stavba má přečnívající transept, na který navazují čtyři apsidy a chór s ochozem obklopený pěti půlkruhově ukončenými kaplemi [44]. Ty byly nahrazeny po roce 1107 třemi centrálně uspořádanými apsidami s ochozem a bočními kaplemi, které byly vysvěceny roku 1135.¹⁰⁹

Zdejší realizace stěny hlavní lodi byla tří-etážového členění. Podobné řešení stěny hlavní lodi jako v Cluny III, zde nalezneme v chórové části. První etáž je zde tvořena lomenými oblouky mezilodní arkády spočívající na polosloupech s hlavicemi. Polosloupy vystupují z mezilodních arkádových pilířů, ale na rozdíl od Cluny III. nejsou ukončeny patkou. Druhou etáž tvoří kompletně zaslepená arkáda. Jednotlivé arkádové oblouky vyrůstají z antikizujících pilastrů. Pilíř mezilodní arkády je ale patrný i v okenní zóně. Navazuje na něho krajní z pilastrů. [49]

Oblouky slepé arkády byly rozčleněny zubořezem. Třetí etáž je tvořena okenní zónou o dvou otvorech lemovaných románskými polosloupky. Ty jsou včleněny do středního pilíře. Následuje klenební zóna. Stejně jako v Cluny III. ji tvoří valená lomená klenba vyztužená pasy. Přípory zde probíhají přes celou stěnovou zónu, byly však rozděleny etážovými římsami a na konci stěnové zóny ukončeny hlavicí.

Na této stavbě je patrný vliv Cluny III. především ve způsobu zaklenutí hlavní lodi

107 TOMAN 2006, 122.

108 TOMAN 2006, 122.

109 TOMAN 2006, 122; STRATFORD 2010, 184-185.

a v tří-etážovém dělení stěny v chóru. Na rozdíl od chrámového interiéru Cluny III zde ale dochází k většímu sjednocení pater pomocí přípor na místo etážových pilastrů.

5.2.4 Saint-Etienne v Nièvre

Stavba opatského kostela sv. Štěpána v Nièvre začala v roce 1063 a vysvěcena byla roku 1097.¹¹⁰ Nièvre bylo významnou zastávkou na poutní cestě do Santiaga de Compostely. Kostel byl tedy formován i podle potřeb poutníků. Stavba se odlišovala od Cluny II. Měla pětilodní bazilikální uspořádání, hlavní loď se dvěma bočními loděmi navazuje na přečnávající transept. V místě styku hlavní lodi a transeptu je čtvercové křížení s nízkou osmibokou věží. Na přečnávající transept na každé straně navazuje jedna půlkruhová apside. Chór je ukončen ochozem se třemi kaplemi.¹¹¹ [51]

Hlavní loď byla zaklenuta valenou klenbou s pasy navazujícími na mohutné půlválcové přípory. Klenební pasy a přípory byly rozděleny hlavicemi, které tak vlastně oddělují klenební zónu od stěny. Vedlejší lodě byly zaklenuty křížovými klenbami stejně jako ochoz. [54]

Stavba má troj-etážové dělení stěny. Nad poměrně nízkými mezilodními arkádami, tvořenými segmentovými oblouky, které spočívají na mohutných jednoduchých polosloupech, je v druhé etáži galerie přibližně se stejně vysokými oblouky. V galerii byla prolomena zdvojená románská okna, která byla opatřena sloupky. Třetí etáž tvořilo úzké polokruhově zakončené okno prosvětlující interiér stavby. Na rozdíl od chrámového interiéru Cluny III. zde chybí dělení stěny patrovými římsami. Chybí zde tak prvek rozdělující přípory, které zde byly sjednoceny. Rozdělení stěny hlavní lodi je tří-etážové, stejně jako v Cluny III. [55]

Průčelí kostela je strohé, rozčleněno jen ústupkovitým románským portálem v ose kostela. Nad portálem bylo prolomeno okno osvětlující hlavní loď a v druhé etáži a trojce oken v etáži třetí. [50]

V interiéru chrámové lodi můžeme pozorovat sjednocení přípor do jedné, probíhá zde přes všechny tři etáže stěny. Přípora začíná příporovou patkou a probíhá od podlahy až po začátek klenební zóny. Před klenební zónou byla ukončena příporovou hlavicí

110 TOMAN 2006, 122; KALINA 2008, 52.

111 TOMAN 2006, 122.

5.2.5 Santiago de Compostela

Modelovým příkladem poutního kostela se stala svatyně národního patrona Španělska – kostel sv. Jakuba v Compostele v Galicii. Kostel se stal cílovým místem poutních cest. Poutník, putující ze severní Francie, potřeboval na pouť šestnáct dnů stejně tak jako do Říma. Do Jeruzaléma se putovalo celý rok. Stavba kostela sv. Jakuba proběhla ve 12. století (1078–1122).¹¹²

Chrám sv. Jakuba představoval ve své době ideální řešení poutního kostela s mohutným transeptem vybaveným bočními loděmi a ochozem, na který navazuje pět radiálních kaplí.[4] Bylo zde tedy dost místa na zřízení dalších oltářů a také byl vyřešen problém s rušením liturgie poutníky. Z exteriéru se stavba vyznačuje působivou gradací hmoty směrem do středu, podobně tomu bylo i u Cluny III. a jiných velkých kostelů v Burgundsku.

Hlavní loď byla zaklenuta valenými klenbami podepřenými pasy, které vynášejí mohutné přípory. Stěna se vyznačuje dvoudílnou elevací tvořenou mezilodní arkádou a tribunou. Vedlejší lodě byly zakončeny křížovými klenbami bez žeber.¹¹³

112 KALINA 2008, 46.

113 KALINA 2008, 46.

5.3 Bezprostřední následovníci Cluny III – dceřiné kláštery

Impozantní řešení chrámového interiéru Cluny III. výrazně ovlivnilo podobu a řešení ostatních kostelů v Burgundsku. Chrám Cluny III. se stal vzorem pro výstavbu dalších kostelů. V řešení rozdělení stěny interiéru hlavní lodi je možné sledovat podobné tří- etážové dělení na mezilodní arkádu, triforium a okenní zónu. Někdy se v druhé etáži objevuje pouze stěna na místě triforia. V závislosti na Cluny III. se uplatnila rytmičtější stěn pomocí přípor, polosloupů nebo pilastrů. Podobný byl také způsob zaklenutí, rytmičtější klenob pasy a použití antikizujících prvků v interiérech kostelů. V exteriéru se často uplatňovaly mohutné hranolové věže, vycházející rovněž z Cluny III.

5.3.1 Notre-Dame Paray le Monial

Klášter byl založen roku 973 hrabaty z Chalonu a roku 999 se stal klášterem podřízeným Cluny. Zažil velký rozmach v 11. století, především díky darům od místní šlechty. Po vzoru Cluny II. zde byl vystavěn kostel.¹¹⁴ V první polovině 11. století byla přistavěna dosud zchovalá chrámová předsíň s dvojicí věží v průčelí.¹¹⁵ Na počátku 12. století bylo započato s novostavbou kostela podle vzoru Cluny III. Pro nedostatek prostředků však nebyla stavba dokončena. Došlo pouze k výstavbě krátkého podélného křídla o třech klenebních polích. V průběhu náboženských válek v 16. století byl klášter vypleněn. Klášterní kostel sloužil od velké francouzské revoluce jako farní kostel do roku 1873. I přes nešetřné restaurování je považován za klenot středověké architektury.¹¹⁶ Stavebníkem byl Hugo z Cluny.¹¹⁷

Kostel v Paray le Monial je malá trojlodní stavba s přečnávajícím transeptem. Hlavní loď byla ukončena závěrem s ochozem a trojicí radiálních kaplí. Na každé rameno transeptu navazuje rovněž kaple.[57] Nad křížením hlavní lodi a transeptu se tyčí mohutná dvoupatrová věž. V křížení je umístěna kopule spočívající na trompech.¹¹⁸ I na této věži můžeme nalézt stejné členění stěny jako v interiéru stavby. V dolní etáži je slepá arkáda, která navazuje na okenní zónu reprezentovanou dvojicí románských oken.[56]

Zaklenutí hlavní lodí je řešeno valenou klenbou s pasy. Klenba se ve vrcholu prolamuje, je zde použito stejného zaklenutí jako v Cluny III.[58] Kostel bývá často nazýván věrnou kopií Cluny III, jen v menším měřítku. Stavba svým řešením vychází z

114 KRÜGEROVÁ 2008, 117.

115 TOMAN 2006, 124.

116 KRÜGEROVÁ 2008, 117.

117 TOMAN 2006, 128.

118 TOMAN 2006, 128.

Cluny III, ale byla dokončena podstatně dříve.¹¹⁹

Členění stěny je zde také obdobné jako v Cluny III. Stěna byla rozdělena na tři etáže. První etáž tvoří mezilodní arkáda, skládá se z lomených oblouků navazujících na antikizující přípory. Druhá etáž, nacházející se nad mezilodní arkádou, byla tvořena slepou arkádou o třech polokruhově zakončených otvorech a rytmizovaná antikizujícími pilastry. Tyto pilastry a malé konzolky podporují římsu. Ve třetí etáži je okenní zóna reprezentovaná trojicí oken rytmizovaných zdvojenými sloupky.[60] Chrámový interiér byl podobně potmělý, jako byl zřejmě i interiér Cluny III. Tento kostel má svým rozdělením stěny hlavní lodi nejbližší řešení stěny v chámovém interiéru Cluny III.

5.3.2 Bazilika sv. Magdaleny ve Vézelay

Klášteř byl založen v 9. století jako ženský konvent a poději přeměněn na mužský klášteř. Byl vypleněn Normany a poté se mu dostalo papežské ochrany. V 11. století se reformoval po vzoru clunyjského klášteřa. Zdejší kostel byl stavěn za účasti kameníků z Cluny.¹²⁰ Zároveň s touto reformou byl zaveden kult sv. Mář Magdaleny. Díky němu se stal jedním z významných poutních míst středověku. V roce 1146 zde měl Bernard z Clavaux vyzývat k druhé křížové výpravě za účasti Ludvíka VII.¹²¹

Na začátku 12. století byl vystavěn dlouhý klášteřní kostel s velkou, na západ situovanou předsíní kostela. Ve 12. století byl také doplněn raně gotickým chórem a došlo i na přestavbu průčelí, která však nebyla dokončena. Roku 1279 došlo k nalezení skutečného Magdalenina hrobu v klášteři st. Maximin v Provence a to připravilo zánik zdejšího poutního místa i ztrátu hospodářské základny. Hugenoti a velká francouzská revoluce zanechali trvalé škody na všech klášteřních stavbách a na sochařské výzdobě. Počátkem 19. století byl kostel již ruinou a byl restaurován za přispění Eugena Violleta-Le-Duca.¹²²

Kostel stojí v kraji nejbližší Itálii, a proto jsou zde patrnější severoitalské vlivy i v oblasti architektury. Půdorysně je stavba uspořádána jako trojlodní bazilika.[64] Kostel Mář Magdaleny ve Vézelay byl zaklenut křížovými římskými klenbami bez žeber. Zaklenutí hlavní lodi bylo vyřešeno soustavou křížových kleneb. Klenby v hlavní lodi byly od sebe odděleny klenebními pasy. Stejně řešení zaklenutí se objevuje i u vedlejších lodí. [65] Dochází zde k rytmizaci prostoru hlavní a vedlejší lodi. Pasy pak byly barevně

119 TOMAN 2006 , 128.

120 KALINA 2008, 53.

121 KRÜGEROVÁ 2008, 118.

122 KRÜGEROVÁ 2008, 118.

zdůrazněny světlými a tmavými kvádry. Dosedají na antikizující hlavice přípor neprobíhajících odshora dolů. Přípory byly děleny na tři stejně velké úseky. Do prostoru byl vnesen prvek stejně velkých svislic dělících stěnu.¹²³ Přípory v hlavní lodi začínají patkou a zakončuje je antikizující hlavice v místě, kde začíná okenní a klenební zóna. Na stěně interiéru hlavní lodi byla přípora umístěna na pasu probíhajícím od podlahy až po vrchol klenby hlavní lodi. Okenní zóna byla tvořena jen jedním otvorem prosvětlujícím interiér hlavní lodi, zbytek stěny tvoří kamenné zdivo. Slepá arkáda, nacházející se obvykle v druhé etáži, zde zcela chybí. Na místě, kde se by se obvykle nacházela, je pouze kamenné zdivo. Bylo zde zachováno rozdělení stěny na tři etáže, druhou etáž tvoří zdivo. Další změnou zde bylo umístění okna v klenební zóně, vzniká tak prosvětlená křížová klenba.[66]

Poměrově by šlo stěnu tohoto kostela rozdělit do dvou stejně velkých partií. Uplatnilo se zde dvou-etážové dělení stěny. První etáž tvoří mezilodní arkáda a druhou etáž stěna a románské okno v klenební zóně. Tyto dvě etáže byly rozděleny římsou, která dělí i stěnové pasy s příporami. Polosloupové přípory byly posazeny a hranolové přípory navazují na stěnu. Stejný aditivní princip můžeme vidět u mezilodních arkád.[63]

Stěna byla rozdělena do dvou etáží, mezilodní arkády a okenní zóny. Oblouk mezilodní arkády byl opatřen rovněž pasem navazujícím na antikizující polosloup. Ten je opatřen hlavicí a ukončen patkou. Je zde použito antikizujících polosloupů v mezilodní arkádě stejně jako v chrámovém interiéru Cluny III.[66]

123 SUROVÝ 1977,141.

5.3.3 Autun – Saint-Lazare

Biskup Étienne z Bâgé a stoupenec Clunyjské reformy a liturgie zahájil stavbu na místě starších základů z 9. století v roce 1120. Trojlodní bazilika s vystupujícím transeptem byla dokončena v roce 1146.¹²⁴ Byly sem přeneseny ostatky sv. Lazara někdy kolem roku 1146.¹²⁵

Jedná se o stavbu založenou na trojlodním bazilikálním uspořádání vybavenou přečnivajícím transeptem. Křížení a křídla transeptu byla čtvercová. Kostel nedisponoval ochozem. Hlavní loď byla ukončena apsidou stejně jako vedlejší lodě, které rovněž ukončovaly apsidy. Objevuje se zde, stejně jako v Cluny III., zaklnutí hlavní lodi pomocí lomené valené klenby vyztužené pasy. Zaklnutí vedlejších lodí bylo provedeno křížovými klenbami. Jednotlivá klenební pole jsou rovněž rozdělena pasy.

Rozdělení stěny zde bylo tří-podlažní – na mezilodní arkádu, slepé triforium a na okenní zónu. Mezilodní arkáda byla tvořena zalomenými oblouky spočívajícími na antikizujících pilastrech. Pilíře mezilodní arkády byly osazeny ze všech čtyř stran stejně vysokými kanelovanými pilastry. Ty končí pod římsou mezilodní arkády a dále pokračují další pilastry, které končí pod římsou oddělující první a druhou etáž. Z mezilodního pilíře vychází pas, na kterém je umístěn pilastr. Pas pokračuje až k etážové římsě. V druhé etáži začíná další pilastr procházející až na konec okenní zóny pod valenou klenbu, kterou je zaklenu ta hlavní loď.[69] Druhou etáž tvoří slepá arkáda s prostředním otevřeným otvorem. Jednotlivá pole slepé arkády byla rytmizována antikizujícími pilastry. Opět je zde patrný vliv Cluny III. Třetí etáž byla tvořena okenní zónou tvořenou jedním románským oknem. Byl zde pouze jeden otvor na rozdíl o tři, jak tomu bylo v chrámovém interiéru Cluny III.¹²⁶ Zbytek etáže tvoří stěna. Je zde patrný vliv tří-podlažního uspořádání stěny z hlavní lodi chrámového interiéru Cluny III.[70] Stejně jako v Cluny III. se i zde rovněž objevovaly antikizující pilastry. Podélná valená klenba s pasy zastřešuje hlavní loď. Prostor lodi také působí díky klenebním pasům rytmicky. Oblouk klenby je v řezu lomený stejně jako v Cluny III.¹²⁷ [68]

Jednotlivé etáže jsou děleny římsami, stejně jako tomu bylo v chrámovém interiéru Cluny III. Podobně jako v Cluny III. i zde nalezneme antikizující prvky v interiéru hlavní lodi. Přípory ve stěnové zóně, tvořené antikizujícími pilastry, jsou zde aditivně skládány na pasy.[70] Můžeme také pozorovat zmenšování pasů s vyššími partiemi stěny.

Přípory v burgundské architektuře jsou většinou děleny, což svědčí o vlivu antiky.

124 GRIVOT 1999, 2.

125 TOMAN 2006, 126.

126 TOMAN 2006, 126.

127 SYROVÝ 1977, 141; BEHRINGER 2002, 221.

Těžiště sjednocení přípor můžeme najít spíše v architektuře Normandie nebo u staveb Saint-Etienne v Nièvre a La Charité Sur Loire. Sjednocením přípor dochází s oslabením vlivu etážových říms.

5.3.4 Anzy-le-Duc

Benediktýnský klášter v Anzy-le-Duc byl založen roku 913, patřil k opatství sv. Martina v Autunu.¹²⁸ Ke kostelu přiléhají zbytky kláštera, který byl vypálen za náboženských válek a zbytek roku 1791 prodán.

Malý trojlodní kostel bazilikálního uspořádání byl vybaven přečnivajícím transeptem a chórem zakončeným apsidou s kaplí v podélné ose kostela. Vedlejší lodě byly taktéž na východě ukončeny apsidami. Na přečnivajícím transeptu navazuje na každé straně rovněž malá apsida.[73] Hlavní loď byla klenuta křížovou klenbou. Jednotlivé pole klenby byly od sebe odděleny pasy. Nad křížením se tyčí osmiboká zvonice odkazující na věže Cluny III.[75] Kostel má kryptu, kamenný portál a bohatou sochařskou výzdobu. V hlavní lodi byl vytvořen rytmus podobně jako v Cluny III., ale na zaklenuť byl použit jiný typ klenby. Jednotlivé pole klenby byly rozděleny pasy. Klenební pasy navazují na pasy umístěné na stěnách lodí. V klenební zóně jsou pasy zdvojeny, ale ve stěnové zóně je tvoří polosloupová přípora a stěnový pas. Přípory stěnové zóny a klenební pasy byly od sebe odděleny příporovými hlavicemi. Mezilodní arkády byly řešeny stejným způsobem jako hlavní loď. Polosloupové mezilodní arkády navazují na arkádový oblouk.[72]

Stěna zde byla rozdělena do dvou etáží. Na mezilodní arkádu a na okenní zónu. Nad mezilodní arkádou je stěna ve výšce příporových hlavic prolomena malými okny s polokruhovým zakončením. Vedlejší lodě jsou rovněž zaklenuty křížovými klenbami bez žeber. Triforium zde zcela chybí.[76] Kostel má v místě křížení mohutnou hranolovou třípatrovou věž. V každém patře se objevuje lizéna ukončená obloučkovým vlysem prolomená dvojicí oken. Obloučkový vlys se v každém patře více zdrobňuje. [75] Půdorys kostela vychází z půdorysného řešení Cluny II.¹²⁹

128 <https://cs.wikipedia.org/wiki/Anzy-le-Duc> vyhledáno 1.3. 2016.

129 TOMAN 2006,126.

VI. Zhodnocení a závěr

Cílem bakalářské práce bylo vnést do české odborné literatury ucelený text zabývající se podobou chrámového interiéru Cluny III. a vybraných dceřiných klášterů v Burgundsku. Dále vytvořit kresebné studie zachycující rozdělení stěn u hlavních lodí v jednotlivých burgundských kostelech. Po nastudování potřebné dokumentace a vytvoření kresebných studií, jsem se pokusil komparovat jednotlivá řešení stěn ve vztahu k řešení stěny v chrámovém interiéru Cluny III. Proporce u jednotlivých studií stěny byly pouze odhadnuty na základě fotografické dokumentace a popisů v dostupné literatuře. Pohledy na stěny chrámových interiérů a řezy jednotlivých burgundských kostelů v současnosti v české literatuře stále chybí. Porovnával jsem rovněž princip zaklenutí a půdorysné řešení kostelů.

Práce se skládá z dvou částí. Kulturně-historické části a části zaměřující se na popis architektury kláštera Cluny a komparaci s dceřinými kláštery v Burgundsku. Zhodnocení vybraných publikací bylo podle struktury práce rozděleno na kulturně historické a odborné periodika, obsahující informace o středověké sakrální architektuře a umění. Pro velké množství publikací, pochopitelně nebylo možné do zhodnocení literatury zahrnout všechnu dostupnou literaturu, proto jsem učinil krátký výběr nejpřínosnějších publikací.

Po nastudování dostupné literatury bylo zjištěno, že přehledné texty o kláštře Cluny jsou součástí úvodů do publikací zaměřených na benediktýnskou klášterní architekturu. Krátká hesla byla také k nalezení v literatuře encyklopedické. Ucelenější publikace zaměřená na klášter Cluny v české literatuře doposud chybí. Stejně tak v současné době chybí, v česky psané literatuře, dokumentace k většině burgundských kostelů. Pro zpracování tématu bylo nutné čerpat ze zahraniční literatury, především z textů archeologa *Kenetha Johna Connanta*, který zde prováděl archeologické vykopávky. Následně pak své objevy publikoval v odborných periodikách. V práci je také krátká část věnována jeho osobě.

V kulturně historické části práce jsem se věnoval regionu Burgundska, který je neobyčejně kulturně bohatý. Burgundské území, které tvořilo spojnicí mezi středomořím a severnějšími oblastmi, se stalo základním předpokladem rozvoje vlivu kláštera Cluny. Ke zvyšování významu kláštera přispěly hlavně osobnosti opatů a jejich činy a také benediktýnský řád. Stal garantem vzdělanosti a měl důležitou úlohu ve středověké společnosti. Podílel se na vytvoření stavební tradice, která je patrná na všech kostelech v oblasti Burgundska i celé Evropy. Krátký text byl věnován rovněž ideálnímu uspořádání

kláštera ze Sankt Gallen. Došlo k vytvoření schématu určujícího základní rozvržení benediktýnských klášterů, což se projevilo i na uspořádání kláštera Cluny.

Hlavní těžiště tvoří podrobný popis chrámového interiéru Cluny III. Při řešení stěny v interiéru hlavní lodi se uplatnilo třietážové dělení s důrazem na etážové římsy jako horizontální prvek. Důležitý byl také typ zaklenutí hlavní lodi pomocí valené zalomené klenby vyztužené klenebními pasy. Později se tento typ objevuje u kostelů čerpajících z architektonického řešení Cluny III. Stavba se snažila navázat na antické dědictví. Důkazem této snahy bylo nejen užití antikizujících prvků v chrámovém interiéru, ale i uspořádání půdorysného řešení jako pěti-lodní stavby po vzoru starého sv. Petra v Římě. Okolo chóru Cluny III. byl umístěn ochoz s věncem pěti radiálních kaplí, dokládající vliv kultu svatých a poutních cest na formování půdorysného řešení kostelů. Ve středověku docházelo k zvyšování významu relikvií a rozvoji kultu svatých. S tím je spojen také fenomén poutních cest. Tento fakt vedl ke zvyšování počtu kaplí, vzniku ochozů okolo chórů kostelů a vnesení prvku obdélného ochozu do půdorysného uspořádání. Poutní cesty významnou měrou přispěly architektonickému řešení kostelů.

Díky archeologickým výzkumům, provedeným *Kennethem Johnem Connantem*, dnes máme představu o vývoji clunyjských kostelů. Svou prací přispěl k poznání kostela Cluny I. a taktéž Cluny II. a Cluny III. K těmto stavbám jsem se již pokusil vytvořit kresebné studie, které jsou součástí obrazové přílohy. Další součástí obrazové přílohy jsou i kresebné rekonstrukce těchto zaniklých sakrálních staveb pocházející rovněž od K. J. Connanta.

Kostelům, u kterých došlo k odzkoušení architektonických prvků a principů důležitých při výstavbě chrámu Cluny III. byla také věnována pozornost. U vybraných staveb je krátký text věnovaný historickému úvodu a popisu architektonického řešení. Dále jsem se pokusil podrobně popsat řešení stěny a porovnat ve vztahu ke Cluny III. Klíčový byl také způsob zaklenutí hlavní lodi a především rozdělení stěny na patrové etáže. Docházelo k experimentům nejen v oblasti zaklenutí a řešení stěny v interiérech hlavních lodí, ale i u půdorysného rozvržení. Při řešení stěn interiérů se objevuje aditivní systém skládání přípor a pasů, rytmické střídání stěnových úseků a svislic tvořených většinou příporami, tři etážové dělení stěny. Tedy prvky uplatňující se později v imponantním řešení chrámového interiéru Cluny III.

Architektonické řešení chrámu Cluny III. následně ovlivnilo další stavby. Objevují se na nich podobné typy zaklenutí, rozdělení stěny chrámových interiérů, antikizující prvky nebo mohutné hranolové věže. Podobnost architektonických prvků ukazuje na provázanost klášterů, kopírování vzorů a silnou benediktýnskou stavební tradici na území

Burgundska.

Burgundské kostely tvoří spojující článek mezi pozdně antickým světem a nastupující gotikou. Potřeba završení prostoru chrámové lodi klenbou byla určujícím faktorem pro experimenty se systémem zaklenutí, který se pak stane určujícím prvkem i u gotických staveb. V rozdělení stěny většiny burgundských kostelů je však důležité dělení horizontálními římsami. Odkazuje ještě na řešení stěny chrámového interiéru Cluny III. Tento horizontální prvek stojí proti vertikálnímu principu přípor. Antikizující prvky, bazilikální řešení a dělení stěny etážovými římsami v chrámovém interiéru Cluny III. ještě ukazuje na vliv doznívání antické kultury.

Pro velké množství staveb jsem nemohl zařadit do své práce všechny stavby na území Burgundska, na kterých se projevil vliv Cluny III. V textu jsem se snažil přinést do české literatury ucelenější pojednání o klášteře Cluny a jeho vlivu na dceřiné kláštery v Burgundsku. Důležitou část tvoří především obrazová dokumentace s vlastními studii rozdělení stěny v Cluny a v kostelech dceřiných klášterů.

Hlubší pochopení tématu a rozšíření práce zůstává námětem pro nadcházející část studia.

VII. Seznam literatury:

ADAMKOVÁ 2006 —Iva/ADAMKOVÁ: Spisy o Saint-Denis. Praha 2006

BATES 1963 — David F. BATES: The character and career of Odo, bishop of Bayeux (1049/50-1097). In: Journal of Medieval Studies, Vol.1, No.1, (Jan 1963), 1-35

BEHRINGER 2002 —Charlotte BEHRINGER: Skvosty Evropy. Kostelní Vydří 2002

BECKWITH1985 —John BECKWITHE: Early medieval art: Carolingian, Ottonian, Romanesque. London 1985

BIRNBAUM 1924 —Vojtěch BIRNBAUM: Románská renesance koncem středověku. Praha 1924

BIRNBAUM 1916 —Vojtěch BIRNBAUM: Ravenská architektura 1. Praha 1916

BIRNBAUM 1921 —Vojtěch BIRNBAUM: Ravenská architektura 2. Praha 1921

BLOCH 2010 —Marc BLOCH: Feudální společnost. Praha 2010

BLAŽÍČEK/KROPÁČEK 2013 — Oldřich BLAŽÍČEK / Jiří KROPÁČEK: Slovník pojmů z dějin umění: názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství malby a užitého umění. Praha 2013

BROOK 2006— Christopher BROOK: Evropa středověku. Praha 2006

CONNANT 1929 —Kenneth John CONNANT: Academy Excavaion at Cluny. 1929

CONNANT 1942 —Kenneth John CONNANT: Early medieval church architecture. Baltimore 1942

CONNANT 1949 —Kenneth John CONNANT: Benedictine Contributions To Church Architecture. Pennsylvania 1949

CONNANT 1963 — Kenneth John CONNANT: Medieval academy excavations at Cluny, IX: Systematic dimensions in the building. In: Journal of Medieval Studies, Vol. XXXVIII., No.1(Jan 1963), 1-40

CONNANT 1965 — Kenneth John CONNANT: Cluny II and St. Bénigne at Dijon. In: Archeologia or miscellaneous tracts relating to Antiquity, Vol. XCIX., Vol.2, (Jan 1965), 179-201

CONNANT 1966 — Kenneth John CONNANT(ed.): L'Abatiale de Payerne, Lausane 1966

CONNANT 1968 —Kenneth John CONNANT: Cluny. Les églises et la maison du chef d'Ordre. 1968

CONNANT 1976 — Kenneth John Connant: Cluny II. and st. Bénigne at Dijon. In: Journal of Medieval Studies, Vol. XCIX, No. 2, (Jan 1975), 1-53

DUBY 2007 — Georges DUBY: Rok 1000. Praha 2007

- DUBY 2003 — Georges DUBY: Dějiny Francie od počátků po současnost. Praha 2003
- DUBY 2002 — Georges DUBY: Umění a společnost ve středověku. Praha/Litomyšl 2002
- DUBY 2002 — Georges DUBY: Věk katedrál, umění a společnost 980–1420. Praha 2002
- DRŠKA 2011—Václav DRŠKA: Dějiny Burgundska. České Budějovice 2011
- EVANS 1948 —Joan EVANS: Art in medieval France. London 1948
- EVANS 1968 —Joan EVANS: Monastic life at Cluny 910-1157. Oxford 1968
- EVANS 1938 —Joan EVANS: Romanesque architecture of the other of Cluny. Cambridge 1938
- FOLTÝN 2014 —Dušan FOLTÝN: Otevři zahradu rajskou, Benediktýni v srdci Evropy 800-1300. Praha 2014
- FOCILLON 1963 —Henri FOCILLON: The art of the west romanesque art. London 1963
- SUSO 2003—Frank Karel SUSO: Dějiny křesťanského mnišství. Praha 2003
- GABORIT 2005—Danielle GABORIT-CHOPIN: France Romane. Paříž 2005
- GAXOTTE 1951— Pierre GAXOTTE: Histoire des Francais. Paříž 1951
- GLABER 2013 —Raoul GLABER: Dějiny světa v čase milénia. Praha 2013
- GRIVOT 1999 — Denis GRIVOT: La cathédrale d Autun. 1999
- HASKINS 2008—Charles Homer HASKINS : Normani v evropských dějinách. Praha 2008
- HUGH 2001—Lawrence HUGH: Dějiny středověkého mnišství. Praha 2001
- HUYGHE 1969 —René HUYGHE: Umění středověku. Praha 1969
- HEROUT 2002 —Jaroslav HEROUT: Staletí kolem nás. Praha/Litomyšl 2002
- MAUROIS 1994 —André MAUROIS: Dějiny Francie. Praha 1994
- POLO DE BEAULIEU 2003—Marie-Anne POLO DE BEAULIEU: Středověká Francie. Praha 2003
- FERRO 2006—Marc FERRO: Dějiny Francie. Praha 2006
- LE GOFF 2005—Jackque LE GOFF: Kultura středověké Evropy. Praha 2005
- LE GOFF 2003—Jackque LE GOFF: Středověký člověk a jeho svět. Praha 2003
- JAROŠOVÁ/LOMIČKOVÁ 2013—Markéta JAROŠOVÁ /Radka LOMIČKOVÁ (eds.): Ora et Labora: Vybrané kapitoly z dějin a kultury Benediktinského řádu. Praha 2013(Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis)

- KALINA 2008 —Pavel KALINA: Dějin středověké architektury. Praha 2008
- KAMENÍK 2002 —Milan KAMENÍK: Burgundsko, kraj mnichů. Praha 2002
- KUBACH 1989 —H.E. KUBACH: Romanik. Stuttgart 1989
- KUTHAN 2014 —Jiří KUTHAN: Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura. Praha 2014 (Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis)
- KOCH 1998 —Vilfried KOCH: Evropská architektura. Praha 1998
- KIDSON 1973 —Petr KIDSON: Románské a gotické umění. Praha 1973
- KRÜGEROVÁ 2008 — Krystýna KRÜGEROVÁ: Řády a kláštery: 2000 let křesťanského umění a kultury. Praha 2008
- OHLER 2000—Norbert OHLER : Náboženské poutě ve středověku a novověku. Vyšehrad 2000
- RIVOIRA 1925—Giovanni RIVOIRA :Romanesque architecture and it's principles construction under empire. New York 1925
- ULMANN 1987—Ernst ULMANN: Svět gotické katedrály. Praha 1987
- SHAPIRO 1977—Meyer SHAPIRO: Romanesque art. New York 1977
- SOUČEK 2003—Petr SOUČEK: Skutky opata Sugera. Praha 2003
- SOMMER 2015—Petr SOMMER: Středověká Evropa v pohybu. Praha 2015
- STRATFORD 2010—Neil STRATFORD(ed.): Cluny 910-2019 onze siecles de rayonnement. Paris 2010
- ŠKADRABA 2003—Jiří ŠKADRABA: Konstrukce historických staveb. Argo 2003
- SUROVÝ 1977—Bohuslav SUROVÝ a kol.: Architektura svědectví dob. Praha 1977
- ŠVÁCHA/CASSON/RAEBURN 1990— Rostislav ŠVÁCHA , Hugh CASSON, Michael RAEBURN: Dějiny architektury, malířství, sochařství. Praha 1990
- TOMAN 2006 —Rolf TOMAN: Románské umění. Architektura, sochařství, malířství. 2006
- VERGNOLEL 2009 —Eliene VERGNOLEL: L'art roman en France. Paris 2009
- VITRUVIUS 1979 —Marcus Polio VITRUVIUS: Deset knih o architektuře. Praha 1979

IX. Seznam obrazové přílohy:

1. **Ideální plán benediktýnského kláštera ze St. Gallen**,
https://cs.wikipedia.org/wiki/Pl%C3%A1n_ze_Sankt_Gallen#/media/File:Sankt_Galler_Klosterplan%28ca_800%29.jpg
2. **Mapa hlavních poutních cest středověku vedoucích do Santiaga de Compostely**,
ŠVÁCHA./ CASSON/ RAUBURN 1990, nepag.
3. **Starý sv. Petra v Římě**, půdorys baziliky, KALINA 2008, 16
4. **Santiago de Compostela**, chrám sv. Jakuba, půdorys, BEHRINGER 2002, nepag.
5. **Cluny**, zakládající listina kláštera, STRATFORD 2010, 18, obr. 1
6. **Cluny III.**, pohled na kostel od východu v 16 stl., litografie Emila Sagota 2/2 z 18.stl, TOMAN 2006, nepag.
7. **Cluny III.**, fotografie dnešního stavu, STRATFORD 2010, nepag.
8. **Cluny III.**, kresebná rekonstrukce kostela, https://cs.wikipedia.org/wiki/Kl%C3%A1ter_Cluny#/media/File:Dehio_212_Cluny.jpg
9. **Cluny III.**, severní pohled a schématický půdorys kostela,
https://www.google.cz/search?q=cluny&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjSq6mYl4nLAhVmIJoKHcmMBwMQ_AUIBygB&biw=1600&bih=747#imgrc=wJF67BQdTATjZM%3A
10. **Cluny III.**, kresebná rekonstrukce, pohled od východu, K. J. Conant
11. **Cluny III.**, kresebná rekonstrukce chrámového interiéru, K. J. Conant
12. **Cluny III.**, kresebná rekonstrukce chrámového interiéru, STRATFORD 2010, 100, obr. 5
13. **Cluny III.**, podélný řez hlavní chrámovou lodí,
<http://www.bourgogneromane.com/edifices/cluny.htm>
14. **Cluny III.**, rekonstrukce podélného řezu nartexem a částí chrámové lodi, K. J. Conant, CONNANT 1949, 58, obr. 21
15. **Cluny III.**, kresba klášterního areálu, M. Bouillot, Journal of Medieval Studies, Cambridge 1975, nepag., obr.1
16. **Cluny III.**, pohled na východní část kostela, K. J. Conant, nepag., Journal of Medieval Studies, Cambridge 1975, obr.4
17. **Cluny III.**, zbylý fragment z hlavního kostela, www.konzkm.cz
18. **Cluny III.**, dodnes dochovaná věž hlavního kostela,

https://cs.wikipedia.org/wiki/Kl%C3%A1%C5%A1ter_Cluny

19. **Cluny III.**, studie rozdělení stěny v hlavní lodi chrámového interiéru, vlastní kresba
20. **Cluny III.**, rekonstrukce půdorysu klášterního areálu, K. J. Conant, *Journal of Medieval Studies*, Cambridge 1963, 13, obr.1
21. **Cluny III.**, řez východním transeptem, K. J. Conant, *Journal of Medieval Studies*, Cambridge 1975, nepag., obr.8
22. **Cluny III.**, výřez z podélného řezu hlavní lodí a chórem, K. J. Conant, *Journal of Medieval Studies*, Cambridge 1963, 35, obr.12
23. **Cluny III.**, příčný řez hlavní lodí chrámu, K. J. Conant, *CONNANT* 1949 , 61 , obr. 24
24. **Cluny III.**, kresebná rekonstrukce pohledu na západního průčelí, K. J. Conant, nepag., *Journal of Medieval Studies*, Cambridge 1975, obr.7
25. **Cluny III.**, kresebná rekonstrukce dvouvěžového průčelí nartexu, K. J. Conant, nepag., *Journal of Medieval Studies*, Cambridge 1975, obr.5
26. **Cluny III.**, kresba poničeného chóru hlavního chrámu po Velké francouzské revoluci. *Cluny 910- 2010 onze siècles de rayonnement* Neil Stratford, Paris 2010, 119, obr.2
27. **Cluny III.**, půdorys chóru s popisem hlavic sloupů a rekonstrukčním modelem, K. J. Conant, V publikaci A.K.Potrera
28. **Cluny I.**, Kresebná rekonstrukce kostela, K. J. Conant, nepag., *Journal of Medieval Studies*, Cambridge 1975, obr.2
29. **Cluny II.**, kresebná rekostrukce klášterního areálu, pohled od západu, K. J. Conant, nepag., *Journal of Medieval Studies*, Cambridge 1975, obr.3
30. **Cluny II.**, rekonstrukce, axonometrie, (<http://www.bourgogneromane.com/edifices/cluny.htm>)
31. **Cluny II.**, kresebná rekonstrukce klášterního areálu s kostelem, K. J. Conant, *CONNANT* 1942, nepag.
32. **Cluny II.**, rekonstrukce půdorysu kostela, K. J. Conant, *L'Abatiale de Payerne*, Lausanne 1966, nepag. Obr.2
33. **Cluny II.**, podélný řez předpokládanou rekonstrukcí kostela, *Archeologia or miscellaneous tracts relating to Antiquity*, London 1965, nepag. Obr. 4
34. **Cluny II.**, studie elevace stěny v chrámovém interiéru kostela, vlastní kresba
35. **Cluny II.**, rekonstrukce půdorysu klášterního areálu, K. J. Conant, *CONNANT* 1942 , nepag.
36. **Cluny II.**, kresebná rekonstrukce, pohled od severo-východu, K. J. Conant, *CONNANT* 1942, nepag.

37. **Payerne**, studie rozdělení stěny v hlavní lodi kostela, vlastní kresba
38. **Tournus**, Sv. Philibert, západní průčelí kostela,
http://www.romanes.com//Tournus/Saint_Philibert_de_Tournus_0001.html
39. **Tournus**, Sv. Philibert, fotogragie stěny v hlavní chrámové lodi
http://www.romanes.com//Tournus/Saint_Philibert_de_Tournus_0024.html
40. **Tournus**, Sv. Philibert, pohled na zaklenutí vedlejší lodi a na zaklenutí hlavní lodi,
http://www.romanes.com//Tournus/Saint_Philibert_de_Tournus_0042.html
41. **Tournus**, Sv. Philibert, půdorys kostela a výřez půdorysu chóru s ochozem a kaplemi, <http://www.romanes.com//img/map/Bourgogne-Tournus-0001.m.jpg>
- 42.. **Tournus**, Sv. Philibert, studie rozdělení stěny v hlavní lodi, vlastní kresba
43. **La Charite-sur-Loire**, Notre-Dame, fotografie kostela od severo-východu,
https://fr.wikipedia.org/wiki/Prieur%C3%A9_Notre-Dame_de_La_Charit%C3%A9-sur-Loire#/media/File:Abside_prieure_La_Charite_sur_Loire.jpg
44. **La Charite-sur-Loire**, Notre-Dame, půdorys kostela, www.medart.pitt.edu
45. **La Charite-sur-Loire**, Notre-Dame, pohled na křížení transeptu a hlavní lodi,
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:La_Charit%C3%A9-sur-Loire_-_%C3%89glise_Notre-Dame_-475.jpg
46. **La Charite-sur-Loire**, Notre-Dame, pohled na rozdělení stěny v chórové části,
www.claustro.com
47. **La Charite-sur-Loire**, Notre-Dame, pohled do chóru,
<https://picasaweb.google.com/lh/photo/n6HVrlRfILXon9YN8C4uPg>
48. **La Charite-sur-Loire**, Notre-Dame, výseky z podélného řezu hlavní lodí,
<http://www.medart.pitt.edu/medart/menufrance/lacmain.html>
49. **La Charite-sur-Loire**, Notre-Dame, studie rozdělení stěny v hlavní lodi, vlastní kresba
50. **Nièvre**, Saint-Etienne, pohled na průčelí, <http://www.alamy.com/stock-photo-france-nievre-nevers-saint-etienne-church-6831134.html>
51. **Nièvre**, Saint-Etienne, půdorys kostela,
<https://vialucispress.wordpress.com/2013/07/30/saint-etienne-de-nevers-dennis-aubrey/>
52. **Nièvre**, Saint-Etienne, pohled do interiérů hlavní lodi,
<https://vialucispress.wordpress.com/2013/07/30/saint-etienne-de-nevers-dennis-aubrey/4r1w4977/>
53. **Nièvre**, Saint-Etienne, křížení,
<https://vialucispress.wordpress.com/2013/07/30/saint-etienne-de-nevers-dennis-aubrey/4r1w5062/>

54. **Nièvre**, Saint-Etienne, fotografie stěny hlavní lodi,
<https://vialucispress.wordpress.com/2013/07/30/saint-etienne-de-nevers-dennis-aubrey/4r1w5070/>
55. **Nièvre**, Saint-Etienne, studie rozdělení stěny v hlavní lodi, vlastní kresba
56. **Paray le Monial**, Notre-Dame, průčelí kostela, <http://www.romanes.com//Paray-le-Monial/Basilique du Sacre-Coeur de Paray-le-Monial 0044.html>
57. **Paray le Monial**, Notre-Dame, půdorys kostela, <http://www.romanes.com//img/map/NT01-Bourgogne-Paray-0001.m.jpg>
58. **Paray le Monial**, Notre-Dame, pohled do hlavní a vedlejší lodi kostela, <http://www.romanes.com//Paray-le-Monial/Basilique du Sacre-Coeur de Paray-le-Monial 0012.html>
59. **Paray le Monial**, Notre-Dame, rozdělení stěny v hlavní lodi chrámového interiéru, <http://www.romanes.com//Paray-le-Monial/Basilique du Sacre-Coeur de Paray-le-Monial 0014.html>
60. **Paray le Monial**, Notre-Dame, studie rozdělení stěny v hlavní lodi, vlastní kresba
61. **Vézelay**, chrám Máří Magdaleny, západní průčelí, <http://leonardfrank.com/worldheritage/Vezelay.html>
62. **Vézelay**, chrám Máří Magdaleny, interiér hlavní lodi, https://en.wikipedia.org/wiki/V%C3%A9zelay_Abbey
63. **Vézelay**, chrám Máří Magdaleny, hlavní a vedlejší loď, <http://www.romanes.com//Vezelay/Basilique Sainte Madeleine de Vezelay 0091.html>
64. **Vézelay**, chrám Máří Magdaleny, půdorys, <http://www.romanes.com//img/map/Bourgogne-Vezelay-0001.m.jpg>
65. **Vézelay**, chrám Máří Magdaleny, vedlejší loď, <http://www.romanes.com//Vezelay/Basilique Sainte Madeleine de Vezelay 0092.html>
66. **Vézelay**, chrám Máří Magdaleny, studie rozdělení stěny v chrámovém interiéru hlavní lodi, vlastní kresba
67. **Autun**, Saint-Lazare, půdorys chrámu, <http://www.romanes.com//img/map/Bourgogne-Autun-0002.m.jpg>
68. **Autun**, Saint-Lazare, hlavní loď, <http://www.romanes.com//Autun/Saint Lazare d Autun 0026.html>
69. **Autun**, Saint-Lazare, stěna hlavní lodi, <http://www.romanes.com//Autun/Saint Lazare d Autun 0029.html>
70. **Autun**, Saint-Lazare, studie rozdělení stěny v hlavní lodi chrámového interiéru, vlastní kresba

71. **Anzy-le-Duc**, Notre-Dame, jižní pohled,
<http://www.schnablova.net/www/Francie%20-%20kostely/Burgundsko/Anzy.html>

72. **Anzy-le-Duc**, Notre-Dame, podhled do hlavní lodi,
<http://www.schnablova.net/www/Francie%20-%20kostely/Burgundsko/Anzy.html>

73. **Anzy-le-Duc**, Notre-Dame, půdorys kostela,
<http://www.bourgogneromane.com/edifices/anzy.htm>

74. **Anzy-le-Duc**, Notre-Dame, hlavní loď,
<http://www.bourgogneromane.com/edifices/anzy/ANZYelev2.jpg>

75. **Anzy-le-Duc**, Notre-Dame, osmiboká věž,
<http://www.bourgogneromane.com/edifices/anzy.htm>

76. **Anzy-le-Duc**, Notre-Dame, studie rozdělení stěny v hlavní lodi chrámového interiéru, vlastní kresba

VIII. Obrazová příloha